

HOOFDSTUK XII. KENMERKEN VAN WAT PASTORES EVALUEREN ALS MINDER GOEDE PASTORALE GESPREKKEN

INLEIDING

In dit hoofdstuk belicht ik wat de deelnemende pastores minder goede pastorale gesprekken vinden¹. Deze minste gesprekken vormen de tegenhanger van de beste. Tussen en rond deze twee polen zit de kwaliteit van de gesprekken die deze pastores dagdagelijks voeren.

Over deze mindere gesprekken waren de deelnemende pastores zelf niet tevreden. De wijze waarop ze gevoerd werden, komt niet helemaal overeen met de doelstellingen die ze beogen. Het geleverde werk gaat ook in tegen de ideologie die wij als pastores over ons beroep ophangen. Omwille daarvan alleen al is het kwetsbaar materiaal.

Toch is het van groot belang de werkelijkheid onder ogen te durven zien. Immers, de mensen waarmee we als pastor in gesprek gaan, kunnen onze goede bedoelingen misschien wel raden, maar feitelijk hebben ze te doen met ons reële gespreksgedrag². Ons doel gesprekspartners als mensen geheel tot hun recht te laten komen in wie ze zijn én kunnen zijn voor Gods aanschijn, kan alleen maar gebaat zijn met nauwkeurig onderzoek naar wat pastores in feite presteren. Bovendien kunnen pastores altijd wat leren uit fouten of uit minder goed gevoerde gesprekken.

In de beschrijving van de kenmerken van minder goede pastorale gesprekken volg ik dezelfde structuur als in het vorige hoofdstuk (H.XI.). Eerst beschrijf ik de gespreksinhoud (§1.), dan de ontwikkeling van de inhoud (§2.), de positionering (§3.), de gespreksvaardigheden (§4.) en ten slotte de pastorale attitude die de pastor toont (§5.). Ik sluit dit hoofdstuk eveneens af met een uitgebreide conclusie.

Ik voltrek weer twee bewegingen: eerst beschrijf ik de kenmerken per cluster, vervolgens breng ik de eigenschappen in grafiek en op basis daarvan splits ik de transcripten uit.

§1. GESPREKSIHOUD IN MINDERE PASTORALE GESPREKKEN

Bij het begin van het hoofdstuk over gespreksinhoud in goede pastorale gesprekken (H.XI. §1.) heb ik de vier onderverdelingen van de gespreksinhoud met de onderliggende eigenschappen geschetst. De clusters zijn zinrelaties, geloven, levensbeschouwing en praktische zaken. Hier hoef ik de verschillende eigenschappen daarvan niet te herhalen, ze komen terug in de bespreking.

¹ In deze paragraaf kort ik 'minder goede' ook af door 'mindere'.

² Ik wens op te merken dat ik mij als onderzoeker evenzeer met pastores in mindere gesprekken identificeer als wanneer zij goede pastorale gesprekken voeren. Wij zijn als mensen immers allemaal in hetzelfde bedje ziek, of om het religieus uit te drukken 'wij leven uit genade'. Beseffen we dat niet, dan bezondigen we ons aan hoogmoed.

	P01G2	P02G2	P03G2	P04G2	P05G2	P06G2	P07G2	P09G2	P10G2	Gemiddelde
Gevoelens van g	21,16	33,32	44,07	16,59	97,76	9,79	31,49	10,61	20,86	31,74
Manier van leven van g	51,8	21,84	0	6,4	98,58	15,48	6,85	27,5	31,09	28,84
<u>Relatie van g met zichzelf</u>	29,13	9,34	38,5	25,42	59,37	0	4,9	11,6	52,38	<u>25,63</u>
<u>Relatie met kinderen, kleinkinderen</u>	20,56	9,04	43,57	53,14	59,53	0	0	23,97	0	<u>23,31</u>
Levensbalans van g	19,65	32,13	0	16,06	0	0	1,63	0	87,06	17,39
<u>Relatie met de liefste ander</u>	14,9	72,62	0	17,17	6,34	0	0	26,57	2,46	<u>15,56</u>
<u>Relatie met werk, maatschappij, Kerk</u>	5,18	5,8	0	5,91	88,31	0	9,84	5,66	13,2	<u>14,88</u>
Geloofsuitdrukking van g	0	0,94	0	16,86	0	77,1	12,86	11,43	11,68	14,54
Overtuigingen van g	2,15	17	0	9,45	79,19	0	0	0	8,96	12,97
Geloofsbeleving van g	0	0	0	15,06	0	10,58	0	11,43	14,97	5,78
<i>Praktische zaken</i>	0	1,77	0	0	0	26,07	0	9,42	0	4,14
Geloofsovertuiging van g	0	0	0	14,4	0	0	0	0	15,25	3,29
Hoop van g	0	0,79	0	11,47	10,27	0	0	0	2,99	2,84
<u>Relatie met broers en zussen</u>	0	4,37	0	0	0	0	0	10,74	8,18	<u>2,59</u>
G laat kleine kant kennen	0	0	0	9,73	0	0	0	0	9,71	2,16
<u>Relatie met ouders</u>	3,81	0	0	2,74	0	0	0	0	8,46	<u>1,67</u>
De relatie tot g zijn/haar eigen plek	0	0	0	1,92	0	0	1,5	9,15	1,01	1,51

Figuur XII.1.: Gespreksinhoud in G2

Bovenstaande tabel geeft thematisch de gespreksinhoud weer in wat pastores evalueren als mindere pastorale gesprekken. Het valt op dat de gevoelens van de gesprekspartners hoog scoren (31,74 t'). Blijkbaar is er bij de gesprekspartners veel emotie in het spel. De levenswijze van de gesprekspartner komt uitgebreid aan bod (28,84 t'), meer dan dat over zichzelf gesproken wordt (25,63 t'). Dit zou er kunnen op wijzen dat het gesprek oppervlakkiger is dan wanneer de scores andersom zijn. Ook in deze mindere gesprekken bespreekt de gesprekspartner de relatie met zichzelf, al is dit aspect niet overheersend. De levensbalans van de gesprekspartners komt redelijk veel aan bod (17,39 t').

Wat geloven betreft, komen de geloofsuitdrukking (14,54 t') en de overtuigingen (12,97 t') van de gesprekspartner meer ter sprake dan zijn/haar geloofsbeleving (5,78 t') en geloofs-overtuiging (3,29 t'). In de totale uitkomst is dat te wijten aan het gesprek van P06, een gesprek waarbij de pastor communie brengt aan de gesprekspartner. Hoop komt in mindere mate ter sprake, vooral in P04 en P05 (2,84 t'). De gesprekspartner kan slechts in twee gesprekken zijn/haar kleine kanten laten kennen (in P04 en P10). In P10 is een man aan het woord die als kind werd misbruikt. Hij brengt gevoelige zaken ter sprake die door de pastor niet als dusdanig worden behandeld. De gesprekspartner gaat over zijn eigen grens. Hij laat zich dus langs zijn kleine kant kennen, terwijl de kust niet veilig is. De score dat 'de gesprekspartner zijn kleine kant laat kennen' heeft hier meer met de man te maken dan met de veiligheid die de pastor biedt.

Praktische zaken komen in mindere mate voor in deze mindere gesprekken (4,14 t').

Eerder merkte ik al op dat de gesprekspartner bepaalt welke relaties nu voor hem/haar belangrijk zijn om ter sprake te brengen. In deze gesprekken komt de relatie tot (klein-)kinderen meer aan bod (23,31 t'), evenals de relatie met de partner (15,56 t') en de relatie met werk, maatschappij en Kerk (14,88 t'). De relatie met broers en zussen (2,59 t'), en met ouders (1,67 t') is minder aan de orde.

Dat in deze mindere gesprekken veel gevoelens van de gesprekspartners aan de orde zijn, hun levenswijze uitvoerig wordt besproken, en dat ze in mindere mate over de relatie met zichzelf spreken, springt er toch uit.

Wat is er aan de hand met de gevoelens in mindere pastorale gesprekken? De pastor krijgt met de gevoelslaag van de gesprekspartner geen contact of hij/zij wordt er erg door geraakt. Het eerste gebeurt in (P01, P05, P06, P07, P10) het tweede in (P02, P03, P04, P09). Is het contact met de gesprekspartner vertroebeld, dan ligt dat in de bestudeerde transcripten aan tijdsgebrek met als gevolg gebrekkige afstemming (P01, P05, P07), aan de ongemakkelijke context en de bestaande moeilijke relatie met de gesprekspartner (P01, P06, P07), aan pijnlijke plekken die geraakt worden in het levensverhaal van de pastor (P01, P02, P03, P04, P06, P07, P09, P10) of aan nog andere redenen die ik doorheen de diepte-interviews niet in beeld heb gekregen.

In alle gesprekken gaat het om heftige gevoelens, die de gesprekspartner al dan niet kan laten doorklinken in de woorden die hij/zij gebruikt. Klinken de emoties door, dan 'woont' de gesprekspartner in zijn/haar woorden (P02, P03, deels P04, P05, P06, P07). Zijn de emoties niet hoorbaar in de woorden, dan bestaat er een discrepantie tussen de gevoelens en de woorden (P01, deels P04, P09, P10). Het verhaal van de gesprekspartner komt dan 'onderkoeld' over, vaak in een snelheid en overvloed van woorden die voor de pastor niet te behappen zijn (P01, P10). Het meevoelen van de pastor geraakt niet in de gevoelsstroom van de gesprekspartner of hij/zij kan de bewegingen ervan niet volgen. Dat zal ik verder onderzoeken³.

Krijgt de pastor moeilijk contact met de gesprekspartner en krijgt hij/zij onvoldoende voeling met de persoon in kwestie, dan kan het gesprek ook niet zo persoonlijk worden. Betrokkenheid op de gesprekspartner is niet voor niets de eerste stap in de bejegeningsskringloop van Cuvelier⁴. Het is ook een blijvende noodzaak gedurende het gesprek. Ook dan kan de pastor het soms broze contact verliezen (P01, P02, P03, P06, P07, P10). Gevoelsmatig contact is de basisvoorwaarde voor een pastoraal gesprek⁵.

Zoals aangegeven in de conclusie van hoofdstuk XI, is de kwaliteit van pastorale gesprekken niet af te leiden uit de besproken inhoud. Alleen de mate waarin de gesprekspartner over de relatie met zichzelf spreekt en er ruimte geboden wordt voor geloof, hoop en de kleine kanten van de gesprekspartner, zijn daar indicaties van. In die zin zijn deze gesprekken weinig kwaliteitsvol.

³ Hoe de interactie tussen pastor en gesprekspartner werkelijk verloopt, wordt in detail bekeken in H.XIII.

⁴ Zie H.III. §1., p. 98.

⁵ P03 zegt in het diepte-interview: "Ik had even tussendoor, vorige week had ik een gesprek waarvan ik dacht: 'als ik die nu had opgenomen, dan was dát het slechtste geweest'. Verder was het gewoon heel duidelijk: ik kreeg helemaal geen contact. Die meneer keek, wilde me niet aankijken. Ja, daar [zullen] van alle redenen voor zijn, maar ik kon er niet achterkomen. En toen dacht ik: 'wat is nu het criterium voor een goed gesprek?' Nu voor mij, maar ik neem aan in 't algemeen, dat je het gevoel hebt dat je contact hebt. Of dat er bereidheid is om het gesprek te voeren van beide kanten. En eu dat er ook eu ja, dat er dan iets van een klik of een soort van contact plaatsvindt op wat voor niveau dan ook. Nu en bij dat gesprek van vorige week was dat gewoon, was er gewoon écht niet (1") en ik dacht: 'ja, ik moet gaan. Dit heeft geen enkele zin".

§2. INHOUDSONTWIKKELING IN MINDERE PASTORALE GESPREKKEN

Wat inhoudsontwikkeling betreft, zijn er zes clusters met eigenschappen die in het vorige hoofdstuk beschreven zijn als al dan niet ethisch correct pastoraal gedrag. Wanneer pastores de inhoud exploreren die gesprekspartners brengen en zij zich inhoudelijk en relationeel van hen ten dienste stellen, komt dit overeen met ethisch correct handelen.

Veralgemeent, objectiveert, associeert of poneert een pastor of stelt hij/zij zich inhoudelijk concurrentieel op, dan is dat ethisch niet correct. Pastoraat is immers gericht op de gelovige zelfwording van de gesprekspartner en daar worden de mogelijkhedenvoorwaarden dan niet voor geboden. Als de gesprekspartner de inhoud die de pastor aanbrengt inhoudelijk volgt, dan kan zijn/haar zinzoeken, geloven of levensbeschouwing niet ter sprake komen. Ik noem dit ethisch incorrect, niet omdat de gesprekspartner al schade ondervindt, maar wel omdat de relatiestructuur daar aanleiding toe geeft en omdat de pastor zijn/haar taak niet uitvoert. Ik heb de indruk dat de pastor zich veelal niet bewust is van de omkering, waardoor hij/zij zijn/haar belangen als deze van de gesprekspartner waarneemt. Of deze hypothese klopt, zal uit de verdere analyse van de transcripten moeten blijken.

	P01G2	P02G2	P03G2	P04G2	P05G2	P06G2	P07G2	P09G2	P10G2	Gemiddelde
P gaat in op wat g inhoudelijk brengt	34,79	46,9	23,91	99,52	99,18	54,5	30,32	97,01	38,65	58,31
<i>P schuift eigen thema in het thema g</i>	26,01	56,63	66,26	19,3	36,54	18,01	57,03	9,76	38,16	36,41
P verbindt met geloof, zinrelaties, levensbeschouwing	0	5,83	17,43	32,93	86,89	70,93	1,09	48,46	14,17	30,86
<i>G schuift eigen thema in het thema p</i>	73,15	63,56	3,55	6,62	26,71	8,85	47,76	9,17	36,88	30,69
P vraagt door, stelt open vragen	32,21	9,62	62,21	20,13	9,23	13,43	6,83	36,33	12,94	22,55
P polst naar wat er ontbreekt	0	6,28	16,41	30,5	76,73	11,69	1,5	43,75	3,02	21,1
<i>P associeert en leidt af, brengt zichzelf ongepast in</i>	8,42	30	42,86	1,6	0	18,01	47,05	3,99	26,01	19,77
P stelt verbindende vragen	25,31	6,823	34,55	18,59	7,37	29,54	5,52	35,57	8,51	19,09
P stelt concreterende vragen	13,26	8,3	57,35	19,25	7,37	12,48	1,96	36,92	7,54	18,27
<i>P leidt naar feiten of 'denken over'</i>	14,77	34,34	6,28	0	6,34	18,01	34,92	10,71	31,26	17,4
P toetst zijn/haar inbreng	2,51	12,08	3,85	27,51	62,1	16,11	0,79	27,5	2,86	17,26
<i>P doet vaststellingen of overwegingen zonder te toetsen</i>	19,19	44,26	16,92	0	0	15	17,27	16,2	18,59	16,38
<i>P houdt tegen g in, vast aan eigen betekenissen</i>	16,86	20,39	59,27	0	0	15,01	7,53	0,58	26,38	16,22
<i>P stelt gesloten vragen</i>	15,59	8,63	27,96	9,24	10,38	17,54	25,86	8,59	18,96	15,86
P weerspiegelt een gevoel of beeld	0	15,22	6,48	12	90,5	0	0	6,62	10,29	15,68
P stelt vragen die zinrelaties, geloof, levensbeschouwing actualiseren	22,95	8,37	24,62	19,11	7,37	9,64	1,31	34,25	11,51	15,46
<i>G volgt p inhoudelijk</i>	15,83	26,55	0	6,28	27,64	0	27,85	0	33,46	15,29
P solidariseert met g en/of met zijn/haar context	0	3,14	3,24	13,98	81,38	0	3,89	29,89	0	15,06
<i>P stelt beperkende vragen</i>	3,36	13,36	51,17	0	2,51	1,42	32,09	1,84	22,23	14,22
P brengt zichzelf in op de maat van g	0	0,46	0	4,88	96,01	0	0,49	13,93	0,37	12,9
P stelt zelfonthullende vragen	6,085	5,22	27,25	12,93	0	13,43	1,31	23,82	7,21	10,81
<i>G negeert het aandachtspunt van p en volgt zijn/haar eigen spoor</i>	12,14	6,88	0	7,82	4,59	16,9	2,18	7,24	28,49	9,58
<i>G houdt tegen p in, vast aan eigen betekenissen</i>	14,9	8,8	0	3,61	0	16,9	1,71	0	36,29	9,13
P brengt de pastorale relatie als dusdanig ter sprake	1,6	0	19,76	3,88	20,75	12,48	1,28	12,13	0,28	8,02
P laat zijn/haar eigen inbreng bijstellen	0	4,93	0	6,93	5,24	9,79	0	0	1,1	3,11
<i>P gebruikt 'altijd', 'alles', 'niemand', 'iedereen', 'alle'</i>	0	4,82	3,85	0,12	0	0	3,24	0	1,28	1,48
P vraagt naar uitzonderingen of veranderingen	0	0	0	4,23	0	0	0	8,65	0	1,43

Figuur XII.2.: Inhoudsontwikkeling in G2

Uit de schikking van de totale waarden van hoog naar laag in de tabel en de daaraan gekoppelde onderstaande bespreking, blijkt dat de positieve en negatieve tussenkomsten van de pastor elkaar opvolgen. In mindere pastorale gesprekken gaan deze pastores overwegend in op de inhoud van de gesprekspartner (58,31 t'), al schuiven ze hun eigen thema er dikwijls tussenin (36,41 t'). Pastores zijn zich bewust van hun taak de inhoud op betekenisniveau te brengen (30,86 t'). Tegen een door de pastor ingeschoven inhoud brengt de gesprekspartner zijn/haar thema in (30,69 t').

Toch stelt de pastor ook open vragen en vraagt hij/zij door (22,55 t'), polst hij/zij naar wat er in het verhaal ontbreekt (21,1 t').

Hij/zij associeert en leidt de gesprekspartner af, brengt zichzelf ongepast in (19,77 t'), terwijl qua vraagstelling verbindende (19,09 t') en concretiserende (18,27 t') vragen overheersen. De pastor leidt geregeld weg van de betekenissen van de gesprekspartner en hij/zij denkt eerder na 'over' dan vanuit de gevoelens naar betekenissen te vragen (17,4 t'). De pastor toetst nog redelijk veel zijn/haar inbreng (17,26 t').

Mindere gesprekken worden ook gekenmerkt doordat de pastor vaststellend spreekt en zijn/haar overwegingen niet toetst (16,38 t'). Hij/zij houdt tegen de gesprekspartner in, vast aan eigen betekenissen (16,22 t'), gedrag dat eerder als een signaal van machtsmisbruik naar voren kwam. De gesprekspartner volgt de pastor inhoudelijk voor 15,29 t'. De pastor stelt opvallend veel gesloten (15,86 t') en beperkende (14,22 t') vragen.

Toch weerspiegelt de pastor in deze gesprekken nog geregeld gevoelens of geeft hij/zij een beeld weer (15,68 t'), en hij/zij stelt vragen die zinrelaties, geloof en levensbeschouwing actualiseren (15,446 t'). De pastor solidariseert wel met de gesprekspartner en zijn/haar context (15,06 t'), brengt zichzelf nog redelijk veel in op de maat van de gesprekspartner (12,9 t') en hij/zij stelt ook zelfonthullende vragen (10,81 t').

Inhoudelijk probeert de gesprekspartner zich aan zijn/haar thema's (9,58 t') en betekenissen (9,13 t') te houden.

Vakkundig omgaan met de inhoud van de gesprekspartner door de relatie tussen pastor en gesprekspartner ter sprake te brengen, gebeurt in mindere mate (8,02 t') en de pastor laat zich ook erg weinig bijstellen (3,11 t'). Naar uitzonderingen en veranderingen vraagt hij/zij zelden (1,43 t'). De pastor gebruikt wel generaliserende termen, zij het minimaal (1,48 t').

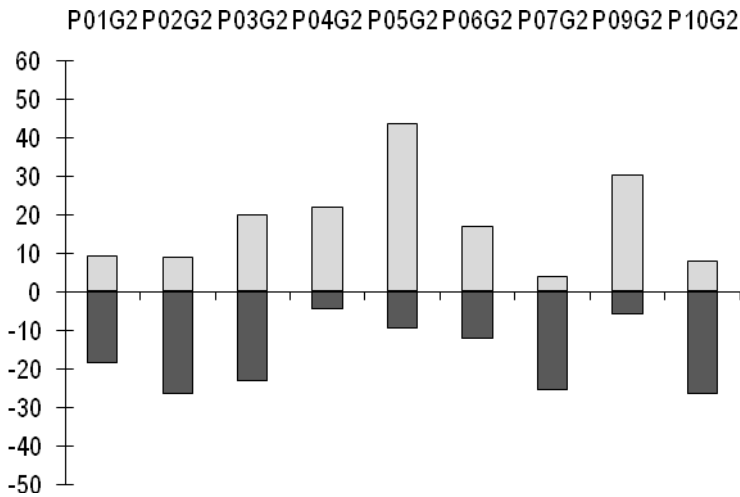
In deze mindere gesprekken komt een erg verdeeld beeld van de inhoudsontwikkeling door de pastor naar voren. Enerzijds gaat hij/zij echt in op de gesprekspartner, stelt hij/zij open, verbindende en concretiserende vragen, waarbij ook het ontbrekende stuk in het verhaal van de gesprekspartner voldoende aandacht krijgt. Hij/zij toetst zijn/haar inbreng ook en weerspiegelt de gevoelens van de gesprekspartner. Anderzijds is er geen overeenstemming over het gespreksonderwerp, de pastor en de gesprekspartner schuiven om beurten het eigen thema naar voren. De pastor gaat op een vastleggende wijze met het gespreksonderwerp van de gesprekspartner om door te associëren, 'over' feiten te praten, vaststellingen te doen en gesloten vragen te stellen. De gesprekspartner volgt de pastor, al probeert hij/zij door te gaan op zijn/haar eigen spoor en vast te houden aan eigen betekenissen.

Het beeld overheerst van een gesprekspartner die niet tegen de betekenissen van de pastor op kan.

2.1. GRAFISCHE WEERGAVE VAN CORRECTE EN INCORRECTE INHOUDS-ONTWIKKELING IN G2

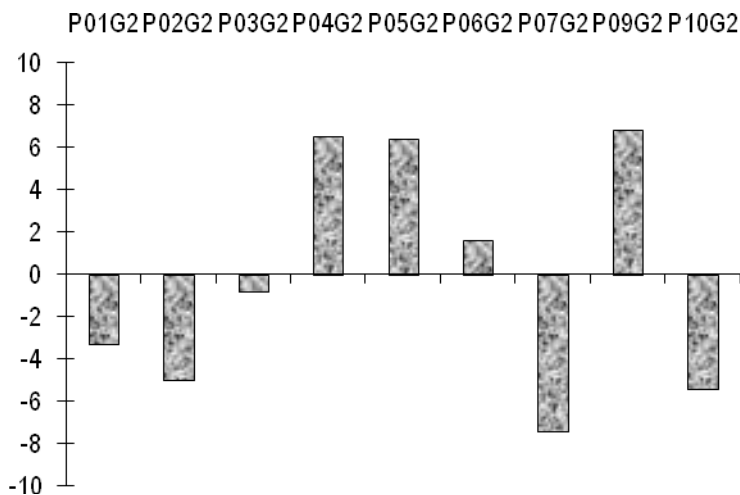
Om de hoeveelheid ethisch correcte en incorrecte gepratikeerde eigenschappen betreffende de ontwikkeling van de gespreksinhoud in 'mindere' pastorale gesprekken grafisch weer te geven, gebruik ik dezelfde techniek⁶.

⁶ Zie H.XI., Inleiding, p. 231-232.

Figuur XII.2.1.A.: Grafiek correct en incorrect ontwikkelen van de gespreksinhoud in G2

Deze figuur geeft een gemengd beeld. De gesprekken bevatten weinig ethisch correcte eigenschappen en in een deel van de gesprekken overheersen de incorrecte.

Figuur XII.2.1.B.: Vergelijking correcte versus incorrecte eigenschappen van inhoudsontwikkeling in G2

Vanuit mijn keuze voor analytische inductie als methodologie, zet ik de afwijkende scores in de verf. Vier pastores ontwikkelen de inhoud van de gesprekspartner in deze als minder gewaardeerde gesprekken, overwegend ethisch correct: P04, P05, P09 en in mindere mate P06. Deze pastores zijn dus wel op de gesprekspartner gericht, maar er zit hen iets in de weg waardoor ze het gesprek als 'minste van de 10' evalueerden. De diepte-interviews bieden daarover informatie.

P04 vond P04G2 geen goed gesprek omdat hij door het verdriet van de gesprekspartner was overweldigd. Hij, die minder dan een maand tevoren zijn moeder verloor, werd geconfronteerd met het verdriet van een gesprekspartner wiens man en twee zonen overleden waren. Hij koos dit gesprek omdat het hem zwaar was gevallen.

P05 koos P05G2 als minste gesprek omdat hij erg gehaast was. Wie gehaast is, kan zijn/haar gesprekspartner minder aandacht geven⁷. Onderweg naar een volgende afspraak,

⁷ Uit een soort 'barmharige Samaritaan-experiment' blijkt dat 90% van de mensen die haast hebben, ethisch niet aanspreekbaar zijn. "The only one of these variables that made a difference was how much of a hurry the

bepaalt P05 samen met zijn gesprekspartner de te volgen strategie voor een vergadering. Door de haast is hij zelfbetrokken en kan hij niet goed luisteren. Kijkt hij terug op het gesprek, dan voelt hij zich daar niet lekker bij. Hij merkt dat iets hem is ontgaan.

P09 vond zijn gesprek met G2 het minste omdat hij het met G2 niet goed kan vinden. Hij is vanuit zijn eigen vooringenomenheid tegenover verslaafde mensen in gesprek gegaan, waardoor hij minder op de gesprekspartner kon inspelen. Hij vindt het van zichzelf niet fair dat hij als pastor niet ten volle beschikbaar kon zijn voor deze gesprekspartner.

P06 was in contact met G2 geremd door de context. Hij had de indruk 'in opdracht van zijn collega' een klus te moeten klaren op een wijze die hem niet beviel. Hij focuste op het ritueel waarin hij zeer bedreven is, maar had de gesprekspartner als persoon weinig voor ogen.

Het valt mij op dat in drie van de vier afwijkende gesprekken (P04G2 (eigen verdriet), P06G2 (voelde zich gepest) en P09G2 (vooroordeel tegen verslaafde mensen)) de biografie van deze pastores interfereert met de wijze waarop ze de gespreksinhoud van de gesprekspartner helpen ontwikkelen.

In de twee volgende secties bekijk ik in detail het ethisch (in)correcte gedrag van pastores in de twee groepen gesprekken: in effectief minder goede gesprekken (2.2.) en in effectief minste gesprekken (2.3.). Met 'effectief minder goede gesprekken' doel ik op pastorale gesprekken waarbij de pastor om de een of andere reden lichtelijk verstoord is en zich niet helemaal op de gesprekspartner en zijn/haar verhaal kan concentreren. Dat komt voor wanneer er vanuit zijn/haar biografie ruis op de communicatie zit of hij/zij gehaast is of door andere redenen die niet uit dit onderzoek naar boven kwamen. In effectief mindere gesprekken zit de pastor zichzelf dus min of meer in de weg, echter zonder dat zijn focus op de gesprekspartner wegvalt.

Met 'effectief minste gesprekken' doel ik op pastorale gesprekken waarin de ethisch incorrecte eigenschappen overheersen. Hoewel de term mij wat eufemistisch voorkomt⁸, zal ik ze 'minste' pastorale gesprekken noemen. Bij deze door de pastores gekozen mindere en minste gesprekken, voeg ik de twee gesprekken uit het vorige hoofdstuk, namelijk P06G1 en P07G1.

2.2. INHOUDSONTWIKKELING IN EFFECTIEF MINDERE PASTORALE GESPREKKEN

In effectief *mindere* pastorale gesprekken gaan pastores in hoge mate inhoudelijk in op wat de gesprekspartner aanbrengt (87 t') en verbinden ze dat met geloof, zinrelaties en levensbeschouwing (59,80 t'). Ze vragen naar het ontbrekende deel (40,67 t') en toetsen hun inbreng (33,31 t'). Ze solidariseren met de context van de gesprekspartner (31,31 t') en brengen zichzelf in op zijn/haar maat (28,71 t'). Ze weerspiegelen gevoelens of beelden (27,28 t') en stellen vooral verbindende vragen (22,77 t'). Ze vragen door en stellen open vragen (19,78 t'), vragen die zinrelaties, geloof en levensbeschouwing actualiseren (17,59 t') en zelfonthullende vragen (12,55 t'). De pastorale relatie als dusdanig komt ter sprake (12,31 t').

subjects were in. 63 per cent of subjects that where in no hurry stopped to help, 45 per cent of those in a moderate hurry stopped, and 10 per cent of those that were in a great hurry stopped. It made no difference whether the students were assigned to talk on the Good Samaritan Parable, nor did it matter what their religious outlook was". HARMAN, *Moral Philosophy Meets Social Psychology: Virtue Ethics and the Fundamental Attribution Error*, p. 324.

⁸ Omwille van het soms laakbare gedrag van de pastor in deze gesprekken komt de term mij eufemistisch voor.

INHOUDSONTWIKKELING effectief mindere gesprekken	P04G2	P05G2	P06G2	P09G2	Gemiddelde
P gaat in op wat g inhoudelijk brengt	99,52	99,18	54,5	97,01	87,55
P verbindt met geloof, zinrelaties, levensbeschouwing	32,93	86,89	70,93	48,46	59,80
P polst naar wat er ontbreekt	30,5	76,73	11,69	43,75	40,67
P toetst zijn/haar inbreng	27,51	62,1	16,11	27,5	33,31
P solidariseert met g en/of met zijn/haar context	13,98	81,38	0	29,89	31,31
P brengt zichzelf in op de maat van g	4,88	96,01	0	13,93	28,71
P weerspiegelt een gevoel of beeld	12	90,5	0	6,62	27,28
P stelt verbindende vragen	18,59	7,37	29,54	35,57	22,77
<i>P schuift eigen thema in het thema g</i>	19,3	36,54	18,01	9,76	20,90
P vraagt door, stelt open vragen	20,13	9,23	13,43	36,33	19,78
P stelt concretiserende vragen	19,25	7,37	12,48	36,92	19,01
P stelt vragen die zinrelaties, geloof, levensbeschouwing actualiseren	19,11	7,37	9,64	34,25	17,59
<i>G schuift eigen thema in het thema p</i>	6,62	26,71	8,85	9,17	12,84
P stelt zelfonthullende vragen	12,93	0	13,43	23,82	12,55
P brengt de pastorale relatie als dusdanig ter sprake	3,88	20,75	12,48	12,13	12,31
<i>P stelt gesloten vragen</i>	9,24	10,38	17,54	8,59	11,44
<i>G negeert het aandachtspunt van p en volgt zijn/haar eigen spoor</i>	7,82	4,59	16,9	7,24	9,14
<i>P leidt naar feiten of 'denken over'</i>	0	6,34	18,01	10,71	8,77
<i>G volgt p inhoudelijk</i>	6,28	27,64	0	0	8,48
<i>P doet vaststellingen of overwegingen zonder te toetsen</i>	0	0	15	16,2	7,80
<i>P associeert en leidt af, brengt zichzelf ongepast in</i>	1,6	0	18,01	3,99	5,90
P laat zijn/haar eigen inbreng bijstellen	6,93	5,24	9,79	0	5,49
<i>G houdt tegen p in, vast aan eigen betekenissen</i>	3,61	0	16,9	0	5,13
<i>P houdt tegen g in, vast aan eigen betekenissen</i>	0	0	15,01	0,58	3,90
P vraagt naar uitzonderingen of veranderingen	4,23	0	0	8,65	3,22
<i>P stelt beperkende vragen</i>	0	2,51	1,42	1,84	1,44
<i>P gebruikt 'altijd', 'alles', 'niemand', 'iedereen', 'alle'</i>	0,12	0	0	0	0,03

Figuur XII.2.2.: Inhoudsontwikkeling in effectief mindere pastorale gesprekken in G2

De pastor schuift geregeld een eigen thema in het thema van de gesprekspartner (20,90 t') en deze laatste brengt eigen thema's aan naast/tegen die van de pastor (12,84 t'). Gesprekspartners gaan geregeld door op hun eigen thema (9,14 t'). De gesprekspartner volgt meermaals de pastor (8,48 t').

De pastor stelt geregeld gesloten vragen (11,44 t'), leidt naar feiten of 'denken over' (8,77 t'), hij/zij doet vaststellingen of overwegingen zonder ze te toetsen (7,80 t') en associeert, leidt af of brengt zichzelf ongepast in (5,90 t'). Deze laatste vier eigenschappen horen meest toe aan P06. Dit afleidend gedrag wordt deels gecorrigeerd doordat deze pastores hun inbreng laten bijstellen (5,49 t'). Beperkende vragen (1,44 t') en het gebruik van totaliserende termen zoals 'altijd', 'alles', 'niemand',... (0,03 t') komt nagenoeg niet voor.

Wat het ontwikkelen van de inhoud betreft, komen de thema's van de gesprekspartner in deze vier gesprekken redelijk tot hun recht, zij het dat de aandacht van de pastor op bepaalde momenten benomen wordt door zijn/haar eigen thema's.

2.3. INHOUDSONTWIKKELING IN *EFFECTIEF* MINSTE PASTORALE GESPREKKEN

INHOUDSONTWIKKELING effectief minste pastorale gesprekken	P01G2	P02G2	P03G2	P06G1	P07G1	P07G2	P10G2	Gemiddelde
<i>P schuift eigen thema in het thema g</i>	26,01	56,63	66,26	47,68	37,99	57,03	38,16	47,11
<i>G schuift eigen thema in het thema p</i>	73,15	63,56	3,55	41,59	20,52	47,76	36,88	41,00
P gaat in op wat g inhoudelijk brengt	34,79	46,9	23,91	47,22	37,86	30,32	38,65	37,09
<i>P associeert en leidt af, brengt zichzelf ongepast in</i>	8,42	30	42,86	22,51	24,56	47,05	26,01	28,77
<i>P houdt tegen g in, vast aan eigen betekenissen</i>	16,86	20,39	59,27	4,70	42,32	7,53	26,38	25,35
<i>G volgt p inhoudelijk</i>	15,83	26,55	0	25,78	30,38	27,85	33,46	22,83
<i>P stelt beperkende vragen</i>	3,36	13,36	51,17	5,12	25,32	32,09	22,23	21,81
<i>P doet vaststellingen of overwegingen zonder te toetsen</i>	19,19	44,26	16,92	15,83	19,52	17,27	18,59	21,66
<i>P leidt naar feiten of 'denken over'</i>	14,77	34,34	6,28	21,11	8,01	34,92	31,26	21,53
P vraagt door, stelt open vragen	32,21	9,62	62,21	8,03	4,85	6,83	12,94	19,53
<i>P stelt gesloten vragen</i>	15,59	8,63	27,96	11,50	6,63	25,86	18,96	16,45
P stelt concreterende vragen	13,26	8,3	57,35	2,77	2,67	1,96	7,54	13,41
P stelt verbindende vragen	25,31	6,823	34,55	8,99	2,34	5,52	8,51	13,15
<i>G houdt tegen p in, vast aan eigen betekenissen</i>	14,9	8,8	0	0	28,98	1,71	36,29	12,95
P stelt vragen die zinrelaties, geloof, levensbeschouwing actualiseren	22,95	8,37	24,62	7,29	2,34	1,31	11,51	11,20
<i>G negeert het aandachtspunt van p en volgt zijn/haar eigen spoor</i>	12,14	6,88	0	9,59	16,40	2,18	28,49	10,81
P weerspiegelt een gevoel of beeld	0	15,22	6,48	15,95	5,39	0	10,29	7,62
P stelt zelfonthullende vragen	6,085	5,22	27,25	1,48	2,31	1,31	7,21	7,27
P verbindt met geloof, zinrelaties, levensbeschouwing	0	5,83	17,43	7,79	2,24	1,09	14,17	6,94
P polst naar wat er ontbreekt	0	6,28	16,41	11,39	0	1,5	3,02	5,51
P toetst zijn/haar inbreng	2,51	12,08	3,85	10,12	0,65	0,79	2,86	4,69
P solidariseert met g en/of met zijn/haar context	0	3,14	3,24	17,69	0	3,89	0	3,99
P brengt de pastorale relatie als dusdanig ter sprake	1,6	0	19,76	3,97	0	1,28	0,28	3,84
P brengt zichzelf in op de maat van g	0	0,46	0	9,73	2,90	0,49	0,37	1,99
<i>P gebruikt 'altijd', 'alles', 'niemand', 'iedereen', 'alle'</i>	0	4,82	3,85	0,47	0	3,24	1,28	1,95
P laat zijn/haar eigen inbreng bijstellen	0	4,93	0	1,76	0,37	0	1,1	1,17
P vraagt naar uitzonderingen of veranderingen	0	0	0	0	0	0	0	0

Figuur XII.2.3.: Inhoudsontwikkeling in effectief minste pastorale gesprekken in zowel G2 als G1

In effectief *minste* pastorale gesprekken, slaat de balans tussen ethisch correcte en incorrecte inhoudsontwikkeling door naar het incorrecte.

Deze gesprekken worden gekenmerkt door gehacketak over de gespreksinhoud (47,11 t' en 41 t'). Hoewel de pastor geregeld inhoudelijk ingaat op wat de gesprekspartner brengt (37,09 t'), neemt dat niet weg dat hij/zij vasthoudt aan eigen betekenissen (25,35 t') en de gesprekspartner hem/haar in hoge mate volgt (22,83 t'). De gesprekspartner houdt daarbij, tegen de pastor in, vast aan eigen betekenissen (12,95 t').

De pastor leidt de gesprekspartner af en brengt zichzelf ongepast in (28,77 t'), stelt beperkende vragen (21,81 t'), doet vaststellingen zonder te toetsen (21,66 t') en leidt naar feiten of 'praten over' (21,53 t').

Qua vraagstelling zijn er meer beperkende (21,81 t') en gesloten (16,45 t'), dan open (19,53 t'), concreterende (13,41 t'), verbindende (13,15 t'), zelfonthullende (7,27 t') en zingeving en geloof actualiserende vragen (11,20 t').

De meeste ethisch correcte eigenschappen worden minder dan 10 t' gepratikeerd: een gevoel of beeld weerspiegelen (7,62 t'), verbinden met geloof, zinrelaties en levensbeschouwing (6,94 t'), polsen naar wat er ontbreekt (5,51 t'), de eigen inbreng toetsen (4,69 t'), solidariseren (3,99 t'), de pastorale relatie ter sprake brengen (3,84 t'), zichzelf op

de maat van de gesprekspartner inbrengen (1,99 t'), de eigen inbreng bijstellen (1,17 t') en naar uitzonderingen of veranderingen wordt niet gevraagd (0 t').

In deze gesprekken is de pastor erg met zijn/haar eigen thema's en de invulling daarvan begaan. Er is weinig ruimte voor de inhoud van de gesprekspartner. Komt die ter sprake, dan gaat de pastor die uit de weg of gaat hij/zij ertegenin. De zingevingsrelaties, religieuze dimensie of levensbeschouwing van de gesprekspartner wordt weinig of niet geëxploreerd. Laat ons nu kijken naar hoe de pastores zich positioneren in verhouding tot de gesprekspartners.

§3. POSITIONERING IN MINDERE PASTORALE GESPREKKEN

Pastores kunnen in een open of in een moeilijke verhouding staan tot de gesprekspartner⁹. De eigenschappen van wat in het vorige deel (H.VII.) een 'open verhouding' genoemd werd, wijzen op ethisch correcte positionering, die van een moeilijke verhouding op een pastoraal incorrecte positie.

Net zoals in goede pastorale gesprekken, geeft de pastor in deze mindere gesprekken de gesprekspartner echt voorrang (67,69 t'), terwijl hij/zij hem/haar voor 64,42 t' eerst beperkt en dan laat voorgaan. Dat de twee scores, 'de pastor beperkt en de gesprekspartner gaat dan voor' en 'de pastor geeft de gesprekspartner echt voorrang' in de transcripten nagenoeg even veel voorkomen, heeft ermee te maken dat de gesprekspartner in zekere mate met deze beperking gediend is. Hij/zij laat zich beperken om binnen de aangegeven grenzen het eigen gespreksthema te ontwikkelen. In dat geval werd 'de pastor geeft de gesprekspartner echt voorrang' gecodeerd. Waar de gesprekspartner niet met de beperking van de pastor gediend is, blijkt dat uit veelvuldig naast elkaar praten (24,16 t') en elkaar het gespreksthema betwisten waarbij de gesprekspartner weerstand ontwikkelt (20,35 t'). Vooral P10 bezondigt zich aan deze positie. Aan omgekeerde posities, waarbij de gesprekspartner de pastor dient, worden gemiddeld 11,9 t' besteed. Twee pastores (vooral P02 en in mindere mate P07) creëren een wij-zij situatie door zich tegen anderen te keren of door zich incorrect 'over' hen uit te laten (6,13 t').

	P01G2	P02G2	P03G2	P04G2	P05G2	P06G2	P07G2	P09G2	P10G2	Gemiddelde
P geeft g echt voorrang	34,79	58	50,56	99,52	99,18	79,62	36,14	97,01	54,4	67,69
<i>P beperkt g en g gaat dan voor</i>	92	94,33	69,81	25,26	59,91	30,65	90,43	36,09	81,26	64,42
<i>P en g praten naast elkaar</i>	15,92	31,41	66,77	0,77	34,46	3	13,08	6,33	45,7	24,16
<i>P en g staan tegenover elkaar, er is weerstand</i>	22,59	8,21	6,79	5,71	2,57	35,7	47,1	4,49	49,98	20,35
<i>Omgekeerde posities, g dient p</i>	10,9	16,08	0	0	9,12	0	52,46	0	18,51	11,9
P en g bouwen gezamenlijkheid op	9,02	9,22	0	2,01	60,79	0	0	13,12	0	10,46
<i>P en g samen tegen/over' anderen</i>	0	51,28	0	0	0	0	3,89	0	0	6,13
P staat achter g	0	0	0	0	14,53	0	2,2	24,86	0	4,62
P houdt g aan wat hij/zij inbrengt	0	0	0	6,35	0	0	1,06	1,13	7,11	1,74

Figuur XII.3.: Positionering in G2

Drie posities die erg ten goede komen aan de gesprekspartner — gezamenlijkheid opbouwen (10,46 t'), achter hem/haar staan (4,62 t') en hem/haar houden aan wat hij/zij gedurende het gesprek heeft ontdekt (1,74 t') — worden minimaal ingenomen. Vooral P05 is dialogaal met de gesprekspartner in gesprek, P05 en P09 supporteren voor hun

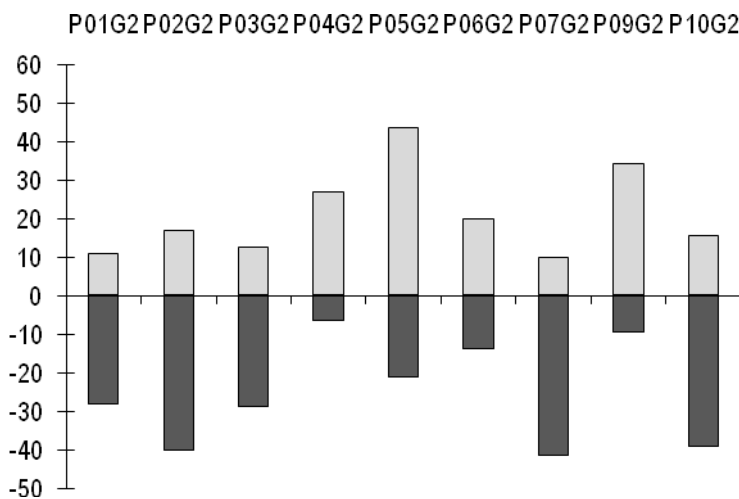
⁹ Voor een beschrijving van de bijbehorende eigenschappen zie H.VII. §1. - §2., p. 83-97.

respectievelijke gesprekspartners en P04 houdt de gesprekspartner aan haar goede voornemens.

De beperking van de gesprekspartner door de pastor en het overvloedig naast elkaar praten, is weinig bevorderlijk voor het exploreren van de levenssituatie van de gesprekspartner in relatie tot zijn/haar zinzoeken, geloven en levensbeschouwing. De hoge mate waarin de pastor zich positioneert tegenover de gesprekspartner en tegenover derden, duidt erop dat de pastor gedurende deze gesprekken te weinig respect betoont voor de eigenheid van de gesprekspartner en zijn/haar leefwereld. De pastor toont weinig bevorderlijk gedrag dat de last die hij/zij berokkent, eventueel zou kunnen compenseren.

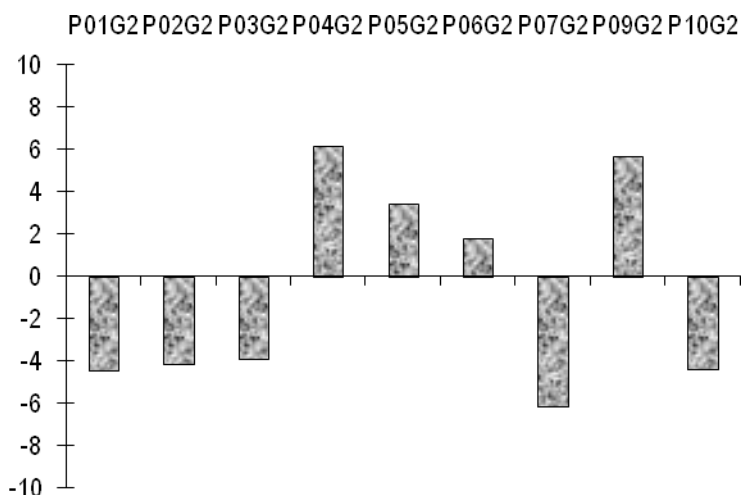
3.1. GRAFISCHE WEERGAVE VAN CORRECTE EN INCORRECTE POSITIONERING IN G2

De grafische weergave van de correcte en incorrecte eigenschappen helpt om in één oogopslag te zien waar de zwaartepunten liggen, bij de correcte of de incorrecte handelingen van de pastor.

Figuur XII.3.1.A.: Grafiek correcte en incorrecte positionering in G2

In bovenstaande grafiek schiet P05G2 er positief bovenuit; P02G2, P07G2 en P10G2 scoren in grotere mate negatief.

Figuur XII.3.1.B.: Vergelijking correcte versus incorrecte eigenschappen van positionering in G2

Ook betreffende positionering scoren vier gesprekken positief (P04G2, P05G2, P06G2, P09G2) en vijf negatief (P01G2, P02G2, P03G2, P07G2 en P10G2). De eerste reeks zijn 'mindere' gesprekken, de tweede 'minste'. Door P06G1 en P07G1 mee in overweging te nemen, worden het vier effectief 'mindere' en zeven effectief 'minste' pastorale gesprekken.

3.2. POSITIONERING IN EFFECTIEF MINDERE PASTORALE GESPREKKEN

POSITIONERING effectief mindere gesprekken	P04G2	P05G2	P06G2	P09G2	Gemiddelde
P geeft g echt voorrang	99,52	99,18	79,62	97,01	93,83
P beperkt g en g gaat dan voor	25,26	59,91	30,65	36,09	37,98
P en g bouwen gezamenlijkheid op	2,01	60,79	0	13,12	18,98
P en g staan tegenover elkaar, er is weerstand	5,71	2,57	35,7	4,49	12,12
P en g praten naast elkaar	0,77	34,46	3	6,33	11,14
P staat achter g	0	14,53	0	24,86	9,85
Omgekeerde posities, g dient p	0	9,12	0	0	2,28
P houdt g aan wat hij/zij inbrengt	6,35	0	0	1,13	1,87
P en g samen tegen/over' anderen	0	0	0	0	0

Figuur XII.3.2.: Positionering in effectief mindere gesprekken in G2

De pastor geeft de gesprekspartner echt voorrang (93,83 t') al beperkt hij/zij hem/haar ook geregeld (37,98 t'). Tussen hen beide wordt gezamenlijkheid ontwikkeld (18,98 t').

Ze staan soms tegenover elkaar, ontwikkelen dan weerstand (12,12 t') of praten naast elkaar (11,14 t'). De pastor staat geregeld achter de gesprekspartner (9,85 t').

Omgekeerde posities worden zelden ingenomen, alleen door de gehaaste P05 (9,12 t').

Waar de gesprekspartner aan haar woord gehouden wordt, gebeurt dat vooral door P04 (6,35 t'). Deze pastores keren zich, ook in dit mindere gesprek, niet tegen anderen (0 t').

3.3. POSITIONERING IN EFFECTIEF MINSTE PASTORALE GESPREKKEN

Om na te gaan wat er gebeurt in pastorale gespreksvoering die in haar geheel ethisch negatief uitvalt, voeg ik de twee ondermaatse gesprekken van G1 (P06G1 en P07G1) toe.

POSITIONERING effectief minste gesprekken	P01G2	P02G2	P03G2	P06G1	P07G1	P07G2	P10G2	Gemiddelde
<i>P beperkt g en g gaat dan voor</i>	92	94,33	69,81	79,38	74,06	90,43	81,26	83,04
<i>P geeft g echt voorrang</i>	34,79	58	50,56	55,56	43,19	36,14	54,4	47,52
<i>P en g praten naast elkaar</i>	15,92	31,41	66,77	17,36	4,20	13,08	45,7	27,78
<i>P en g staan tegenover elkaar, er is weerstand</i>	22,59	8,21	6,79	3,76	28,83	47,1	49,98	23,89
<i>Omgekeerde posities, g dient p</i>	10,9	16,08	0	24,21	30,87	52,46	18,51	21,86
<i>P en g samen tegen/over' anderen</i>	0	51,28	0	0,61	0	3,89	0	7,97
<i>P staat achter g</i>	0	0	0	19,47	0	2,2	0	3,10
<i>P en g bouwen gezamenlijkheid op</i>	9,02	9,22	0	0	2,28	0	0	2,93
<i>P houdt g aan wat hij/zij inbrengt</i>	0	0	0	2,45	0	1,06	7,11	1,52

Figuur XII.3.3.: Positionering in minste pastorale gesprekken in zowel G2 als G1

In deze zeven minste gesprekken beperkt de pastor de gesprekspartner en laat hij/zij hem/haar dan pas voorgaan (83,04 t'). Echt voorrang geven gebeurt minder (47,52 t').

Pastor en gesprekspartner praten veel naast elkaar (27,78 t'), staan tegenover elkaar (23,89 t'), beide wisselen van positie waarbij de gesprekspartner de pastor dient (21,86 t') en in drie gesprekken stellen pastor en gesprekspartner zich op tegen/over' anderen (7,97 t'). Drie deugdelijke posities — de pastor die achter de gesprekspartner staat (3,10 t'), samen gezamenlijkheid opbouwen (2,93 t') en de gesprekspartner houden aan wat hij/zij inbrengt (1,52 t') worden amper ingenomen.

Hoewel de pastores nu en dan echt voorrang geven aan de gesprekspartner, beperken zij hen in hoge mate. Echt contact komt weinig tot stand, er wordt veel naast elkaar gepraat.

Sommige pastores merken onvoldoende de weerstand op die ze doen ontstaan (P01G2, P07G1, P07G2, P10G2). Dat kan gebeuren doordat de pastor de gesprekspartner confronteert zonder dat daar voldoende basis voor aanwezig is (P07G2, P10G2)¹⁰. Zonder vriendelijk contact confronteren, komt bij de gesprekspartner over als zich boven hem/haar plaatsen (tegenoverdracht)¹¹. Wil de gesprekspartner zichzelf respecteren, dan kan hij/zij bijna niet anders dan daartegen in de weerstand gaan.

Een andere situatie van tegenoverdracht ontstaat wanneer de pastor zich samen met de gesprekspartner tegen anderen keert (P02G2). Hoewel dit gedrag afwezig is bij het merendeel van de pastores, kan één van hen niet aan de verleiding weerstaan samen te spannen met de gesprekspartner.

Blijkbaar wordt de grond voor het machtsmechanisme, waarbij de pastor zich boven de gesprekspartner of tegenover derden stelt, door training of bij *follow-up* daarvan, nog te weinig onderzocht, onderkend en doorbroken¹². De grond daarvoor is niet te zoeken in mogelijke machtswellust van de pastor, integendeel. Uit de diepte-interviews komt naar voren dat de pastores in deze minste gesprekken hun uiterste best doen in contact te geraken en te blijven met de gesprekspartner. Al zit de situatie niet mee. Zoals eerder aangegeven¹³, voelen sommigen zich in deze mindere gesprekken door de gesprekspartner overrompeld¹⁴ of onderdrukt.

¹⁰ Gedurende trainingen gebruik ik de *one-liner* 'eerst solidariseren, dan pas confronteren'.

¹¹ Als reactie op annotatie 55-56 waarin ik P10 vraag wat er gebeurt, schrijft P10: "P daagt uit. Dit lijkt op een confrontatie of duwen. [...] P herkent hier [bij G2] een 'koesteren' van de eigen problematiek, die de pastorant vastzet in de eigen bijzondere, aparte positie; die de pastorant (G2) verheft boven anderen en bevestigt in het eigen isolement. De interventies van P zijn confronterend, in een poging deze gesloten cirkel te doorbreken".

¹² Hoe dit machtsmechanisme ontstaat en hoe eraan te verhelpen is, komt aan bod in H.XIII.

¹³ Zie H.XII. §1., p. 261 e.v.

¹⁴ Als reactie op annotatie 57-60 zegt P10: "Als er al van 'overdonderd' sprake is, is dat vooral door het tempo waarin gesproken wordt. [...] De indruk dat er destructief recht (fouten die je werden ingewreven) meespeelt bij P herken ik niet als het gaat om eigen biografie. Hooguit zou een rol kunnen spelen, dat het erkenning geven,

Het gevoel dat pastores hebben over de ingenomen positie komt niet helemaal overeen met de waarneming van de pastor over wat hij/zij zelf aan deze positie bijdraagt. Dat betekent dat het gesprek ermee zou gediend zijn wanneer pastores, in situaties waarbij ze slecht contact hebben met de gesprekspartner, meer zouden vragen naar feedback. Een eenvoudige vraag: 'heb ik u goed begrepen?' of 'zitten we op dezelfde golflengte?' zou de afstemming kunnen verbeteren en ervoor kunnen zorgen dat de pastor bijstuurt. Bij een slecht of moeizaam contact kunnen pastores immers niet in dezelfde mate op hun aanvoelen vertrouwen dan ze gewend zijn¹⁵.

In deze zeven minste gesprekken komt de dialoog niet op gang, er is weinig (P01G2, P02G2, P07G1) of geen gezamenlijkheid. De pastor is erg beperkend. Qua positionering is dit een slecht voorbeeld van wat een pastoraal gesprek hoort te zijn, namelijk dienst aan en promotie van de gesprekspartner.

§4. GESPREKSVAAARDIGHEDEN IN MINDERE PASTORALE GESPREKKEN

In het vorige hoofdstuk zijn de verschillende gespreksvaardigheden opgesomd¹⁶. Professionele vaardigheden getuigen van correct pastoraal gedrag, beperkende gespreks-'vaardigheden' wijzen op incorrect gedrag en van zogenaamd onbesliste vaardigheden is nog niet uitgewezen welk effect ze sorteren. In gesprekken die deze pastores zelf niet goed vinden, kunnen meer beperkende dan professionele gespreksvaardigheden verwacht worden.

In de mindere pastorale gesprekken sluiten deze pastores overwegend aan bij wat de gesprekspartner brengt, ze nemen aan wat er gezegd wordt (34,86 t'). Dat neemt niet weg dat ze voorbijgaan aan de inhoud van de gesprekspartner (33,33 t'), hem/haar beperken (31,51 t'), erkenning onthouden (30,36 t') en hechten aan hun eigen inhoud (29,86 t').

Eerder neutrale professionele vaardigheden, zoals de gesprekspartner direct aanspreken (29,12 t'), of onbesliste, zoals verbaal volgen (27,73 t'), scoren vrij hoog.

Opvallend dat pastores zich in hoge mate onaangedaan tonen (27,6 t') en ongepaste of irrelevante informatie geven (25,91 t').

Tegelijk blijven pastores hun verbeeldingskracht inzetten (27,34 t'), concretiseren wat de gesprekspartner brengt (24,17 t') en dat op relationeel betekenisniveau brengen (22,59 t'), al liggen de teleenheden daarvan redelijk laag.

Pastores zijn opmerkelijk vaak de grip kwijt op de inhoud of het gespreksverloop (21,99 t').

Professionele vaardigheden worden in deze gesprekken nog redelijk veel ingezet. Pastores vragen naar het tegendeel of naar wat in het verhaal ontbreekt (21,37 t'). Ze geven erkenning

positieve signalen over wat de pastorant kan of laat zien, in dit gesprek geen kans krijgen, omdat – in mijn herinnering – [de gesprekspartner] gedurende vrijwel het gehele gesprek dominant, snel en bijna routineus zijn ervaringen op elkaar stapelt, waardoor een en ander niet goed resoneren kan bij P. Ik acht het goed mogelijk (nieuw element) dat hier eerder sprake is van overdracht: dat P hier en daar meegaat in de communicatie van G2".

¹⁵ Meer daarover in H.XIII.

¹⁶ H.XI. §4, p. 243 e.v.

(19,92 t'), nemen aan wat de gesprekspartner brengt en voegen daar wat aan toe (19,47 t'), twee noodzakelijke voorwaarden voor betekenisconstructie en -overdracht.

	P01G2	P02G2	P03G2	P04G2	P05G2	P06G2	P07G2	P09G2	P10G2	Gemiddelde
Aannemen, aansluiten bij wat g zegt	25,43	26,85	16,11	11,06	82,52	9	15,75	97,68	29,35	34,86
<i>Voorbijgaan aan de inhoud van g</i>	61,19	36,19	29,58	5,13	25,78	15,01	59,4	9,61	58,12	33,33
<i>G beperken</i>	27,61	44,14	49,85	1,65	0	18,17	65,98	13,53	62,62	31,51
<i>Erkenning onthouden</i>	49,65	35,72	34,04	8,75	22,61	15,01	39,62	10,26	57,58	30,36
<i>Hechten aan eigen inhoud</i>	42,99	37,5	30,6	6,57	20,21	18,17	57,38	1,95	53,4	29,86
Direct aanspreken	19,68	14,33	82,47	20,93	35,17	26,38	11,04	36,1	16,02	29,12
Verbaal volgen	31,88	18,35	0	56,68	34,74	0	16,62	40,41	50,85	27,73
<i>Zich onaangedaan tonen</i>	44,93	34,08	60,7	3,22	8,57	18,17	41,61	1,09	36,03	27,6
Inzetten van verbeeldingskracht	22,34	14,66	19,66	24,63	83,94	9,79	7,53	51,21	12,27	27,34
<i>Een ongepaste inbreng doen of irrelevante informatie geven</i>	49,65	46,63	19,66	0,77	0	18,17	58,96	2,23	37,12	25,91
Concretiseren	18,04	10,29	32,02	24,33	49,92	15,64	6,64	40,54	20,13	24,17
Op (relationeel) betekenisniveau brengen	13,6	14,3	0	33,04	77,99	0	6,17	44,17	14	22,59
<i>De grip kwijt zijn, inhoudelijk of qua regie</i>	2,39	75,78	0	1,81	15,62	0	14,11	0	88,17	21,99
Het tegendeel, ontbrekende deel naar voren brengen	6,66	14,17	24,01	20,39	68,81	9,16	6,17	30,24	12,76	21,37
Erkenning geven	22,4	7,23	4,96	23,46	57,45	17,22	7,86	28,78	9,91	19,92
Toevoegen, aannemen en toevoegen	3,24	8,39	0	22,59	84,98	15,64	6,88	24,79	8,75	19,47
Een thema selecteren, samenvatten en aanhouden	14,65	12,86	0	12,64	54,89	7,58	6,17	28,92	18,01	17,3
Stiltes toelaten	0	0	79,53	0,07	0,71	44,71	10	19,78	0	17,2
Hardop denken	14,83	18,95	2,43	23,98	50,08	13,11	1,09	24,36	4,42	17,03
<i>Invullen</i>	3,75	47,73	0	0,72	0	18,17	46,45	1,56	29,68	16,45
Interpreteren en toetsen	13,87	10,94	13,27	14,73	27,69	19,12	7,53	14,27	8,77	14,47
<i>Minimaliseren</i>	17,5	19,28	16,21	3,22	0	0	44,33	1,24	20,63	13,6
<i>Niet uithouden</i>	0	14,83	37,69	7,87	0	18,17	17,49	3,38	22,02	13,49
Meerzijdige partijdigheid of perspectief tonen	6,66	6,81	0	11,98	76,35	0	0	17,94	0	13,3
Eén spoor aanhouden	38,33	0	13,27	0	0	0	31,49	4,17	24,48	12,42
Terugkoppelen, structureren, kanaliseren	11,23	15,9	0	8,37	15,51	19,91	6,17	24,97	6,36	12,05
Steunen en stimuleren	6,66	0,27	0	6,25	72,64	0	0	20,85	0	11,85
<i>Vastleggende uitspraken doen zonder toetsen</i>	8,69	27,12	19,66	0	0	18,17	9,49	1,95	11,75	10,76
<i>Derden instrumentaliseren</i>	3,75	29,54	19,66	0,72	0	15,01	14,82	0	6,23	9,97
Een gevoelsreflectie aanreiken	0	12,57	0	10,61	38,78	0	3,86	17,66	5,34	9,87
<i>De situatie uitleggen</i>	5,33	16,63	19,66	0	12,18	0	17,22	6,88	9,44	9,7
Symboliseren, ritualiseren, voorgaan in gebed	0	0	3,95	3,17	0	64,77	0	11,32	0	9,25
<i>Berispen of ter verantwoording roepen</i>	4,93	9,54	2,13	0	0	0	31,74	1,11	21,81	7,92
Gericht afronden gesprek	2,21	1,32	12,36	5,37	7,43	2,53	18,68	3,78	14,93	7,62
<i>Het gesprek ongericht gaande houden</i>	3,66	17,33	0	0	0	15,01	22,38	2,62	6,2	7,47
<i>G intrapsychisch labelen</i>	8,69	17,2	0	0,72	0	0	4,68	0	25,83	6,35
Informatie geven	0	1,81	0	1,38	17,59	7,58	0	20,11	4,16	5,85
Parafaseren van inhoud	2,3	5,98	2,53	5,03	2,68	0	4,84	9,24	10,84	4,83
<i>Oplossingen aanbieden zonder te exploreren</i>	0	4,03	19,66	4,61	0	0	8,59	1,56	0	4,27
Humor	15,29	1,6	0	1,73	8,47	0	9	0	0,67	4,08
Confronteren	0	2,43	0	5,76	0	0	0	19,7	6,78	3,85
<i>Geïrriteerd reageren</i>	0	0	0	0	0	0	1,36	1,41	23,48	2,92
<i>Richtlijnen geven</i>	0	6,47	0	0	0	0	10,39	0,83	4,61	2,48
Nuancerende empathie	0	0	0	5,86	0	0	0	12,93	0	2,09
Positief heretiketteren	0	3,68	0	1,06	0	0	0	11,32	0	1,78
Religieus interpreteren	0	0	0	3,17	0	0	1,06	11,32	0	1,73

Figuur XII.4.: Gespreksvaardigheden in G2

Pastores houden ook lijn in het gesprek door te structureren, ze vatten samen en houden een gespreksthema aan (17,3 t'), ze laten stiltes van meer dan 5" toe (17,2 t') en door hardop te denken, geven ze inzage in wat in hen omgaat (17,03 t'). Ze toetsen hun interpretaties (14,47 t') en tonen zich meerzijdig partijdig of bieden een breder perspectief (13,3 t'). Soms houden ze één spoor aan (12,42 t'), ze koppelen terug naar eerdere momenten in het gesprek, structureren en kanaliseren (12,05 t') en steunen en stimuleren de gesprekspartner

(11,85 t'). Ze reiken nog geregeld een gevoelsreflectie aan (9,87 t'), symboliseren, ritualiseren of gaan voor in gebed (9,25 t') en ronden redelijk gericht het gesprek af (7,62 t').

In deze mindere gesprekken hanteren pastores eveneens beperkende 'vaardig'heden zoals invullen (16,45 t') en minimaliseren (13,6 t'). Wat de gesprekspartner brengt, kunnen ze soms niet uithouden (13,49 t'). Ze doen vastleggende uitspraken zonder te toetsen (10,76 t') en zoals eerder al bleek uit de positie ten aanzien van derden, worden deze geregeld geïnstrumentaliseerd (9,97 t'). Pastores leggen aan de gesprekspartner uit hoe het met hen zit (9,7 t'), berispen hen of roepen hen ter verantwoording (7,92 t'), gedragingen die bij tegenoverdracht horen. Pastores houden het gesprek ongericht gaande (7,47 t') en ze doen uitspraken die de binnenkant van de gesprekspartner labelen (6,35 t'). Overeenkomstig het 'niet uithouden' van wat de gesprekspartner brengt, bieden ze ook oplossingen aan zonder te exploreren waar deze hij/zij naar zoekt (4,27 t'). Soms tonen ze hun irritatie (2,92 t') of geven ze richtlijnen (2,48 t').

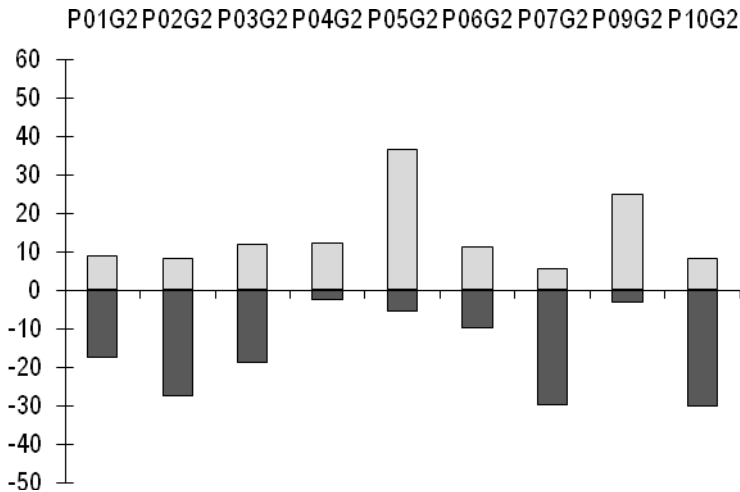
Andere professionele gespreksvaardigheden worden in deze mindere gesprekken minimaal getoond. Pastores geven informatie (5,85 t') en parafraseren ook wel (4,83 t'). Ze houden het gesprek luchtig met wat humor (4,08 t'). Ze confronteren niet zoveel (3,85 t'). Ze pratikeren weinig nuancerende empathie (2,09 t') en interpreteren minimaal noch positief (1,78 t') noch religieus (1,73 t').

Globaal wordt een beeld geschetst van pastores die bij momenten contact hebben met de gesprekspartner en dan gepaste professionele gespreksvaardigheden aan de dag leggen, waarna ze de draad kwijt raken en zich om één of andere reden beperkende gespreksvaardigheden veroorloven. Ze hechten geregeld aan hun eigen gespreksinhoud en tonen zich in hoge mate onaangedaan. Teruggeworpen op zichzelf, geven ze informatie die irrelevant of ongepast is (uitgezonderd P05) en geven ze weinig erkenning voor de gesprekspartner.

Hoewel drie van de negen pastores het gesprek blijven sturen, verliezen er zes, twee in mindere mate (P01 en P04), twee in behoorlijke (P05 en P07) en twee in erg hoge mate (P02 en P10) de grip op het gesprek. Geen van hen tematiseert dat ze de draad kwijt zijn. Het gesprek wordt ongemakkelijk afgerond (in P01, P02, P03, P05, P06, P07, P10). Alleen in P04 en P09 wordt feedback aan de gesprekspartner gevraagd. In P05 biedt de gesprekspartner de pastor een tweede kans door te zeggen "wordt vervolgd!".

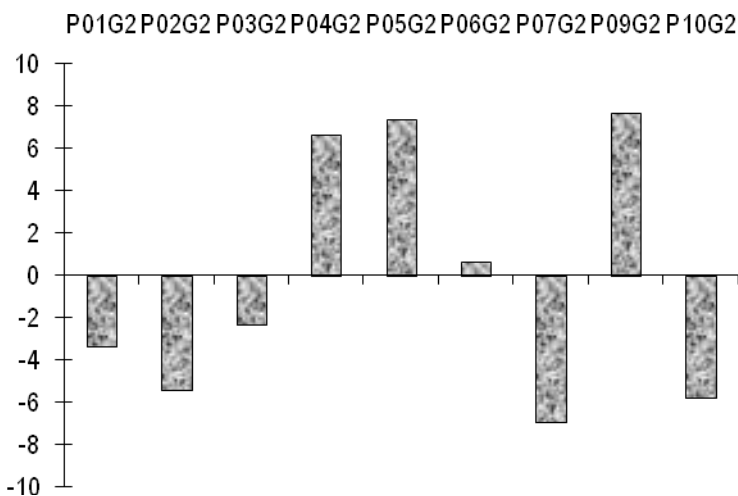
4.1. GRAFISCHE WEERGAVE VAN CORRECTE EN INCORRECTE GESPREKSVAAARDIGHEDEN IN G2

De grafische weergave toont de ethisch correcte en incorrecte gespreksvaardigheden.

Figuur XII.4.1.A.: Grafiek correcte en incorrecte gespreksvaardigheden in G2

Ook in deze grafieken springen P04, P05, P09 en in heel beperkte mate P06, er tussenuit.

Figuur XII.4.1.B.: Vergelijking correcte versus incorrecte gespreksvaardigheden in G2

Ook nu weer maak ik onderscheid tussen effectief 'mindere' gesprekken, met meer ethisch correcte dan incorrecte getoonde gespreksvaardigheden en effectief 'minste' gesprekken, die overwegend ethisch incorrect gedrag weerspiegelen. Ik bespreek ze opeenvolgend.

4.2. GESPREKSVAARDIGHEDEN IN *EFFECTIEF MINDERE* GESPREKKEN

De *effectief mindere* gesprekken worden gekenmerkt door een overwicht aan ethisch correcte gespreksvaardigheden.

GESPREKSVAARDIGHEDEN effectief mindere gesprekken	P04G2	P05G2	P06G2	P09G2	Gemiddelde
Aannemen, aansluiten bij wat g zegt	11,06	82,52	9	97,68	50,07
Inzetten van verbeeldingskracht	24,63	83,94	9,79	51,21	42,39
Op (relationeel) betekenisniveau brengen	33,04	77,99	0	44,17	38,80
Toevoegen, aannemen en toevoegen	22,59	84,98	15,64	24,79	37,00
Verbaal volgen	56,68	34,74	0	40,41	32,96
Concretiseren	24,33	49,92	15,64	40,54	32,61
Het tegendeel, ontbrekende deel naar voren brengen	20,39	68,81	9,16	30,24	32,15
Erkenning geven	23,46	57,45	17,22	28,78	31,73
Direct aanspreken	20,93	35,17	26,38	36,1	29,65
Hardop denken	23,98	50,08	13,11	24,36	27,88
Meerzijdige partijdigheid of perspectief tonen	11,98	76,35	0	17,94	26,57
Een thema selecteren, samenvatten en aanhouden	12,64	54,89	7,58	28,92	26,01
Steunen en stimuleren	6,25	72,64	0	20,85	24,94
Symboliseren, ritualiseren, voorgaan in gebed	3,17	0	64,771	11,32	19,82
Interpreteren en toetsen	14,73	27,69	19,12	14,27	18,95
Terugkoppelen, structureren, kanaliseren	8,37	15,51	19,91	24,97	17,19
Een gevoelsreflectie aanreiken	10,61	38,78	0	17,66	16,76
Stiltes toelaten	0,07	0,71	44,71	19,78	16,32
<i>Erkenning onthouden</i>	8,75	22,61	15,01	10,26	14,16
<i>Vorbijgaan aan de inhoud van g</i>	5,13	25,78	15,01	9,61	13,88
<i>Hechten aan eigen inhoud</i>	6,57	20,21	18,17	1,95	11,73
Informatie geven	1,38	17,59	7,58	20,11	11,67
<i>G beperken</i>	1,65	0	18,17	13,53	8,34
<i>Zich onaangedaan tonen</i>	3,22	8,57	18,17	1,09	7,76
<i>Niet uithouden</i>	7,87	0	18,17	3,38	7,36
Confronteren	5,76	0	0	19,7	6,37
<i>Een ongepaste inbreng doen of irrelevante informatie geven</i>	0,77	0	18,17	2,23	5,29
<i>Invullen</i>	0,72	0	18,17	1,56	5,11
<i>Vastleggende uitspraken doen zonder toetsen</i>	0	0	18,17	1,95	5,03
Gericht afronden gesprek	5,37	7,43	2,53	3,78	4,78
<i>De situatie uitleggen</i>	0	12,18	0	6,88	4,77
Nuancerende empathie	5,86	0	0	12,93	4,70
<i>Het gesprek ongericht gaande houden</i>	0	0	15,01	2,62	4,41
<i>De grip kwijt zijn, inhoudelijk of qua regie</i>	1,81	15,62	0	0	4,36
Parafraseren van inhoud	5,03	2,68	0	9,24	4,24
<i>Derden instrumentaliseren</i>	0,72	0	15,01	0	3,93
Religieus interpreteren	3,17	0	0	11,32	3,62
Positief heretiketteren	1,06	0	0	11,32	3,10
Humor	1,73	8,47	0	0	2,55
<i>Oplossingen aanbieden zonder te exploreren</i>	4,61	0	0	1,56	1,54
<i>Minimaliseren</i>	3,22	0	0	1,24	1,12
Eén spoor aanhouden	0	0	0	4,17	1,04
<i>Geïrriteerd reageren</i>	0	0	0	1,41	0,35
<i>Berispen of ter verantwoording roepen</i>	0	0	0	1,11	0,28
<i>Richtlijnen geven</i>	0	0	0	0,83	0,21
<i>G intrapsychisch labelen</i>	0,72	0	0	0	0,18

Figuur XII.4.2.: Gespreksvaardigheden in effectief mindere gesprekken in G2

Pastores nemen aan wat de gesprekspartner zegt en sluiten daarbij aan (50,07 t'), zetten hun verbeeldingskracht in (42,39 t'), brengen het gesprek op relationeel betekenisniveau (38,80 t'), ze volgen de gesprekspartner (32,96 t'), concretiseren (32,61 t'), diepen het tegendeel of het ontbrekende deel op (32,15 t'), geven erkenning (31,73 t'), spreken de gesprekspartner direct aan (29,65 t'), denken hardop zodat de gesprekspartner hen kan volgen (27,88 t'), tonen meerzijdige partijdigheid of perspectief (26,57 t'), selecteren thema',

vatten samen en houden de focus daarop (26,01 t'), steunen en stimuleren (24,94 t'), symboliseren, ritualiseren, gaan voor in gebed (19,82 t'), interpreteren en toetsen (18,95 t'), koppelen terug, structureren, kanaliseren (17,19 t'), reiken gevoelsreflecties aan (16,76 t'), en laten stiltes toe (16,32 t').

Ethisch incorrecte gespreks'vaardig'heden worden minder dan 15 t' gepratikeerd. Deze pastores zijn in deze gesprekken benomen door de inhoud van het gesprek (gaan voorbij aan de inhoud van de gesprekspartner 13,88 t' en hechten aan eigen inhoud 11,73 t') en ze onthouden erkenning aan de gesprekspartner (14,16 t').

Ze zitten rationeel in het gesprek: geven informatie (11,67 t'), beperken de gesprekspartner (8,34 t'), tonen zich onaangedaan (7,76 t'), en houden het emotioneel niet bij hem/haar uit (7,36 t'). Nu en dan confronteren ze de gesprekspartner (6,37 t').

Het valt op dat in P06G2 veel minder ethisch correcte gespreksvaardigheden voorkomen dan in de drie andere mindere gesprekken. Dat is niet alleen te wijten aan het feit dat de drie andere pastores pastorale training genoten. P06G2 is een erg kort gesprek met veel rituele actie (symboliseren, ritualiseren, voorgaan in gebed 64,77 t'). De pastor heeft weinig ruimte om veel vaardigheden te tonen en waar hij deze ruimte heeft, wordt ze niet benut. Hij geraakt niet op de golflengte van G2. Hij doet een ongepaste inbreng (18,17 t'), vult in (18,17 t'), legt de gesprekspartner vast door zijn uitspraken (18,17 t'), en hij instrumentaliseert de gesprekspartner (15,01 t')¹⁷. Qua gespreksvaardigheden sluit dit gesprek beter aan bij de minste gesprekken.

4.3. GESPREKSVAARDIGHEDEN IN EFFECTIEF MINSTE GESPREKKEN

De zeven *minste* gesprekken tonen voornamelijk ethisch incorrecte gespreksvaardigheden. De pastores beperken de gesprekspartner in hoge mate (48,49 t'), ze gaan voorbij aan de inhoud die hij/zij brengt (44,70 t'), hechten aan hun eigen inbreng (43,17 t'), onthouden erkenning aan de gesprekspartner (37,71 t'), brengen zichzelf ongepast in of doen irrelevante uitspraken (36,97 t'), tonen zich onaangedaan (33,21 t'), en zijn inhoudelijk of qua regie, de grip kwijt (32,43 t'). Ze volgen de gesprekspartner verbaal (25,07 t') en nemen aan wat de gesprekspartner zegt (23,08 t'), maar vullen daarbij veel zelf in (22,75 t').

Deze pastores spreken de gesprekspartner wel direct aan (22,53 t') en ze houden één spoor aan (19,71 t'). Alleen is dit spoor niet dat van de gesprekspartner (hechten aan eigen inhoud 43,17 t').

In deze gesprekken wordt wat de gesprekspartner brengt, geminimaliseerd (17,89 t') en het gesprek wordt ongericht gaande gehouden (15,03 t'). De pastor concretiseert wel (14,91 t') en zet verbeeldingskracht in (13,35 t'). Hij/zij doet vastleggende uitspraken zonder deze te toetsen (14,38 t'), houdt het met de gesprekspartner niet uit (13,15 t'), berispt of roept ter verantwoording (12,89 t'), en instrumentaliseert derden (11,97 t'). Hij/zij legt de situatie uit

¹⁷ Bij het nalezen van deze passage heeft P06 de volgende commentaar: "Dat is een zeer genuanceerde analyse. Het doet me denken dat rituelen — of gesprekken waarbij rituelen eraan te pas komen — wellicht anders zouden kunnen verlopen dan een "gewoon" pastoraal gesprek, waarbij een ritueel kan, maar niet noodzakelijk hoeft. Zo bedenk ik dat het voor rituelen misschien nog veel meer nodig is dat pastores extra voorzichtig zijn met de macht die ze kunnen hanteren! Dat met andere woorden in een gesprek met de nadruk op een ritueel (zegen, zalving, communie,... maar ook bijvoorbeeld voorgaan in liturgie of gebedsdienst) de gevaren als: de gesprekspartner instrumentaliseren, ongepaste inbreng doen, voorbij gaan aan de inhoud van de gesprekspartner, zich onaangedaan tonen, enz. nog meer kunnen opduiken (al dan niet bewust)".

(10,74 t') en labelt de gesprekspartner intrapsychisch (9,52 t'). In twee gesprekken (P03G2 voor 79,53 t', en in mindere mate P07G2 voor 10 t') is ruimte voor stilte.

GESPREKVAARDIGHEDEN effectief minste gesprekken	P01G2	P02G2	P03G2	P06G1	P07G1	P07G2	P10G2	Gemiddelde
<i>G beperken</i>	27,61	44,14	49,85	28,96	60,26	65,98	62,62	48,49
<i>Voorbijgaan aan de inhoud van g</i>	61,19	36,19	29,58	24,04	44,40	59,40	58,12	44,70
<i>Hechten aan eigen inhoud</i>	42,99	37,5	30,6	28,58	51,71	57,38	53,4	43,17
<i>Erkenning onthouden</i>	49,65	35,72	34,04	12,85	34,50	39,62	57,58	37,71
<i>Een ongepaste inbreng doen of irrelevante informatie geven</i>	49,65	46,63	19,66	13,11	33,68	58,96	37,12	36,97
<i>Zich onaangedaan tonen</i>	44,93	34,08	60,7	3,02	12,10	41,61	36,03	33,21
<i>De grip kwijt zijn, inhoudelijk of qua regie</i>	2,39	75,78	0	35,20	11,39	14,11	88,17	32,43
Verbaal volgen	31,88	18,35	0	41,21	16,60	16,62	50,85	25,07
Aannemen, aansluiten bij wat g zegt	25,43	26,85	16,11	31,19	16,84	15,75	29,35	23,08
<i>Invullen</i>	3,75	47,73	0	0,57	31,05	46,45	29,68	22,75
Direct aanspreken	19,68	14,33	82,47	12,22	1,98	11,04	16,02	22,53
Eén spoor aanhouden	38,33	0	13,27	25,78	4,62	31,49	24,48	19,71
<i>Minimaliseren</i>	17,5	19,28	16,21	0	7,25	44,33	20,63	17,89
<i>Het gesprek ongericht gaande houden</i>	3,66	17,33	0	36,59	19,05	22,38	6,20	15,03
Concretiseren	18,04	10,29	32,02	9,15	8,07	6,64	20,13	14,91
<i>Vastleggende uitspraken doen zonder toetsen</i>	8,69	27,12	19,66	2,31	21,65	9,49	11,75	14,38
Inzetten van verbeeldingskracht	22,34	14,66	19,66	9,71	7,31	7,53	12,27	13,35
<i>Niet uithouden</i>	0	14,83	37,69	0	0	17,49	22,02	13,15
<i>Berispen of ter verantwoording roepen</i>	4,93	9,54	2,13	1,11	18,98	31,74	21,81	12,89
Stiltes toelaten	0	0	79,53	0	0	10	0	12,79
<i>Derden instrumentaliseren</i>	3,75	29,54	19,66	1,11	8,68	14,82	6,23	11,97
Erkenning geven	22,4	7,23	4,96	26,70	3,22	7,86	9,91	11,75
Het tegendeel, ontbrekende deel naar voren brengen	6,66	14,17	24,01	12,14	0	6,17	12,76	10,84
<i>De situatie uitleggen</i>	5,33	16,63	19,66	1,34	5,53	17,22	9,44	10,74
<i>G intrapsychisch labelen</i>	8,69	17,2	0	0	10,23	4,68	25,83	9,52
Interpreteren en toetsen	13,87	10,94	13,27	6,01	6,04	7,53	8,77	9,49
Gericht afronden gesprek	2,21	1,32	12,36	11,68	3,96	18,68	14,93	9,31
Een thema selecteren, samenvatten en aanhouden	14,65	12,86	0	6,48	3,10	6,17	18,01	8,75
Op (relationeel) betekenisniveau brengen	13,6	14,3	0	6,92	4,32	6,17	14	8,47
Hardop denken	14,83	18,95	2,43	9,05	3,80	1,09	4,42	7,80
Toevoegen, aannemen en toevoegen	3,24	8,39	0	15,69	8,02	6,88	8,75	7,28
Terugkoppelen, structureren, kanaliseren	11,23	15,9	0	2,87	0,78	6,17	6,36	6,19
Een gevoelsreflectie aanreiken	0	12,57	0	10,73	8,00	3,86	5,34	5,79
<i>Richtlijnen geven</i>	0	6,47	0	0	15,01	10,39	4,61	5,21
<i>Oplossingen aanbieden zonder te exploreren</i>	0	4,03	19,66	0	4,13	8,59	0	5,20
Parafaseren van inhoud	2,3	5,98	2,53	5,67	0	4,84	10,84	4,59
Humor	15,29	1,6	0	0	1,67	9	0,67	4,03
<i>Geïrriteerd reageren</i>	0	0	0	0	0,90	1,36	23,48	3,68
Steunen en stimuleren	6,66	0,27	0	6,68	5,02	0	0	2,66
Positief heretiketteren	0	3,68	0	13,16	0,65	0	0	2,50
Meerzijdige partijdigheid of perspectief tonen	6,66	6,81	0	2,51	0,15	0	0	2,30
Confronteren	0	2,43	0	3,24	1,45	0	6,78	1,99
Informatie geven	0	1,81	0	6,19	0	0	4,16	1,74
Religieus interpreteren	0	0	0	0	4,43	1,06	0	0,78
Symboliseren, ritualiseren, voorgaan in gebed	0	0	3,95	0	0	0	0	0,56
Nuancerende empathie	0	0	0	0	0	0	0	0

Figuur XII.4.3.: Gespreksvaardigheden in effectief minste gesprekken in G2 en G1

De gespreksvaardigheden die in effectief goede gesprekken overvloedig getoond worden, komen in deze minste minder dan 10 t' voor: interpreteren en toetsen (9,49 t'), een thema selecteren, samenvatten en aanhouden (8,75 t'), op relationeel betekenisniveau brengen (8,47 t'), hardop denken (7,80 t'), toevoegen, aannemen en toevoegen (7,28 t'), terugkoppelen, structureren en kanaliseren (6,19 t'), gevoelsreflecties aanreiken (5,79 t').

Andere deugdelijke gespreksvaardigheden zijn zelfs minder dan 5 t' terug te vinden: de inhoud wordt weinig geparafraseerd (4,59 t'), er is weinig humor (4,03 t'), er is weinig steunen en stimuleren (2,66 t'), positief etiketteren (2,50 t'), meerzijdige partijdigheid of perspectief (2,30 t'), confronteren (1,99 t'), informatie geven (1,74 t'), religieus interpreteren (0,78 t'), symboliseren, ritualiseren en voorgaan in gebed (0,56 t'), en geen nuancerende empathie. Er worden richtlijnen gegeven (5,21 t') en oplossingen aangeboden zonder eerst te exploreren (5,20 t'). P09 (23,48 t') en P07 (in mindere mate: 1,36 t') reageren geïrriteerd.

Deze zeven pastores maken zich in deze minst geslaagde gesprekken schuldig aan betweterigheid. Ze hechten namelijk erg aan hun eigen inbreng. Hun hart is als het ware benomen, ze tonen meer aandacht voor hun eigen ideeën dan dat ze aangedaan zijn door wat de gesprekspartner brengt. Het uitvergroete beeld van de verkondigende pastor duikt hier op, al verkondigen deze pastores eerder hun eigen oordeel over wat de gesprekspartner meemaakt (intrapsychisch labelen), dan dat ze de leer van de Kerk aanreiken¹⁸.

Ook al gedragen deze pastores zich hier betweterig, zo ervaren ze zichzelf niet. Ze doen juist heel veel moeite om er het beste van te maken. Omdat hun eigen ideeën hen het meest relevant en helder lijken, gaan ze eerder daarop in, dan op de moeilijk te volgen logica van de gesprekspartner. Ze spelen als het ware veilig op eigen terrein. Feitelijk gaan ze op deze wijze voorbij aan de inbreng van de gesprekspartner.

Het gebrek aan professionele gespreksvaardigheden dat in deze *effectief minste* gesprekken voorkomt, doet afbreuk aan wat nodig is voor pastorale begeleiding. Zonder aansluiting bij de gesprekspartner, zonder parafaseren, concretiseren, zonder veelvuldig op relationeel betekenisniveau te brengen, kunnen geen gezamenlijke betekenissen op de maat van de gesprekspartner geconstrueerd worden, noch worden er verbindingen bewerkt met zijn/haar leefwereld. Zijn/haar huidige levenssituatie wordt niet verhelderd en zijn/haar geleefde geloof, zin en betekenissen worden niet geactualiseerd. Het enige voordeel is dat de gesprekspartner bezoek heeft gekregen. Als onderzoeker kan ik niet uitmaken hoe blij hij/zij met dit bezoek was.

§5. PASTORALE ATTITUDE IN MINDERE PASTORALE GESPREKKEN

De twee pastorale attitudes worden onderscheiden: een open en een verdedigende¹⁹. De open attitude is de voedingsbodem van ethisch correct gedrag. Die vond ik terug in de beste pastorale gesprekken. Deze mindere gesprekken zouden dan gekenmerkt moeten worden door een verdedigende attitude, met allerlei mechanismen die de pastor 'van nature' gebruikt om zichzelf te verdedigen. In de verdediging geraken, veronderstelt dat de gesprekspartner als aanvaller ervaren wordt. Het is dus te verwachten dat de gesprekspartner zal vastgelegd worden in een beeld²⁰ en dat de pastor niet zal opmerken wat niet overeenstemt met dat beeld²¹. Verdediging maakt dat de persoon terugplooit op zichzelf. Dat zou zichtbaar moeten worden in een op zichzelf betrokken pastor.

¹⁸ Zoals blijkt uit de gespreksinhoud, zijn geloofsovertuigingen geen frequent thema in pastorale gesprekken in G2. Bijgevolg geven pastores geen voorrang aan de leer van de Kerk, maar eerder aan hun eigen oordelen. Zie H.XI. §1., p. 232 en H.XII. §1., p. 261-263.

¹⁹ H.IX. §2., p. 182 e.v.

²⁰ Zie H.II. §1.3., voetnoot 78, p. 62 met verwijzing naar wat Levinas 'diagnostische reductie' noemt.

²¹ Zo werken onze hersenen: eens we ons een oordeel over iets hebben gevormd, is het zonder de nodige zelfreflectie erg moeilijk om zaken waar te nemen die met dit oordeel in tegenspraak zijn, zeker in een verdedigende

Op zichzelf betrokken zijn (41,04 t') is inderdaad de op één na hoogste score in deze mindere gesprekken. De pastores tonen net iets meer bewustzijn van hun pastorale specificiteit (43,41 t'), dan dat ze zelfbetrokken zijn. Ze zijn ook beschikbaar voor de gesprekspartner (39,68 t') en vertonen een verbindende attitude (38,51 t').

Vanuit mijn keuze voor analytische inductie als methodologie²², zet ik nog even in de verf hoezeer pastores op zichzelf betrokken zijn (41,04 t') en welke pastores daarvan afwijken. De volgende pastores zijn, ondanks het feit dat het gaat om gesprekken met G2, niet zo sterk zelfbetrokken en ze gaan vertonen weinig kenmerken van de verdedigende modus. P04 blijft mooi gefocust op zijn gesprekspartner (0 t'), P09 in minimale mate (4,51 t'). Bij nader toezien, scoren P04 en P09 op alle eigenschappen van wat we in hoofdstuk IX een 'verdedigende attitude' genoemd hebben²³, erg laag. Eerder heb ik in de diepte-interviews de grond gezocht voor hun keuze om dit gesprek als het minst goede te markeren. Voor P04 was het verdriet van de gesprekspartner overweldigend, maar hij hoefde zich daartegen niet te verdedigen. P09 is vanuit vooringenomenheid tegen verslaafde mensen in gesprek gegaan, waardoor hij minder open was dan normaal.

	P01G2	P02G2	P03G2	P04G2	P05G2	P06G2	P07G2	P09G2	P10G2	Gemiddelde
P toont bewustzijn van zijn/haar pastorale specificiteit	3,24	13	16,62	92,97	64,55	36,49	7,61	57,4	98,82	43,41
<i>P is op zichzelf betrokken</i>	50,5	35,01	60,69	0	48,5	27,17	75,77	4,51	67,23	41,04
P is beschikbaar voor g	3,24	11,57	20,97	99,49	85,69	36,49	6,17	75,4	18,14	39,68
P toont een verbindende attitude	13,6	13,4	21,99	88,14	88,42	36,49	8,97	62,28	13,33	38,51
<i>P hanteert zijn/haar taalmacht onzorgvuldig</i>	63,97	45,1	56,74	0,78	0	18,17	68,1	1,19	53,98	34,26
P biedt veiligheid	18,04	9,83	20,97	26,95	64,12	29,86	16,05	81,45	36,19	33,72
P laat g zijn/haar eigen verantwoordelijkheid	9,9	5,57	20,97	74,52	39,1	36,49	4,41	65,83	12,07	29,87
P is hier-nu gericht	10,35	5,03	61,5	54,11	31,9	36,49	7,53	39,39	2,12	27,6
<i>P hoort de tegenstem van g niet</i>	28,28	17,17	36,37	0	48,5	0	47,78	5,49	38,47	24,67
P toont bewustzijn van zijn/haar machtspositie	3,24	1,85	20,97	32,31	76,57	36,49	4,62	44,08	0,52	24,52
P toont mededogen, geduld, is geraakt	0	6,04	20,97	61,68	13,93	51,82	4,62	48,26	0	23,04
<i>P zet g of anderen vast in een beeld</i>	8,69	35,58	59,57	0	0	0	42,86	5,6	44,2	21,83
<i>Het pastor-zijn van p doet er niet toe</i>	56,68	16,89	0	0	0	15,01	70,06	1,09	30,25	21,11
<i>P hanteert een verborgen agenda</i>	4,3	5,34	50,35	0,71	0	0	37,53	4,9	29,63	14,75
<i>P heeft vooroordelen</i>	12,11	12,52	2,33	0	0	0	29,81	6,31	42,61	11,74
P tilt niet aan wat er schort bij g	3,24	0	8,51	40,89	0	0	3,32	47,77	0	11,53
P uit waardering voor g en voor derden	3,42	7,88	0	10,64	45,82	0	8,59	13,3	0	9,96
<i>P gelooft g niet</i>	12,99	4,15	0	0	0	0	23,14	5,97	35,21	9,05
P spreekt hoop, geloof, vertrouwen uit	0	3,06	0	3,29	47,57	0	0	11,32	0	7,25
<i>P doet uitspraken die g bepalen</i>	8,69	14,15	0	0	0	0	15,83	0	23,87	6,95

Figuur XII.5.: Pastorale attitude in G2

Verdedigt de pastor zich, dan heeft hij/zij de gesprekspartner niet voor ogen, wat zichtbaar wordt in het onzorgvuldig hanteren van zijn/haar taalmacht (34,26 t'). Daar springt P05 uit. Die heeft daar helemaal geen last van. P05 koos dit immers als minste gesprek omdat hij erg gehaast was. Door de haast is hij zelfbetrokken en kan hij niet goed luisteren. Maar hij zit niet in de verdediging.

houding. J. FORD, L. FORD & A. D'AMELIO, *Resistance to Change: the Rest of the Story*, in *Academy of Management Review* 33 (2008) nr. 2, 362-377, p. 364 e.v.

²² Zie H.IV., p. 127 e.v.

²³ Zie H.IX. §2., p. 182 e.v.

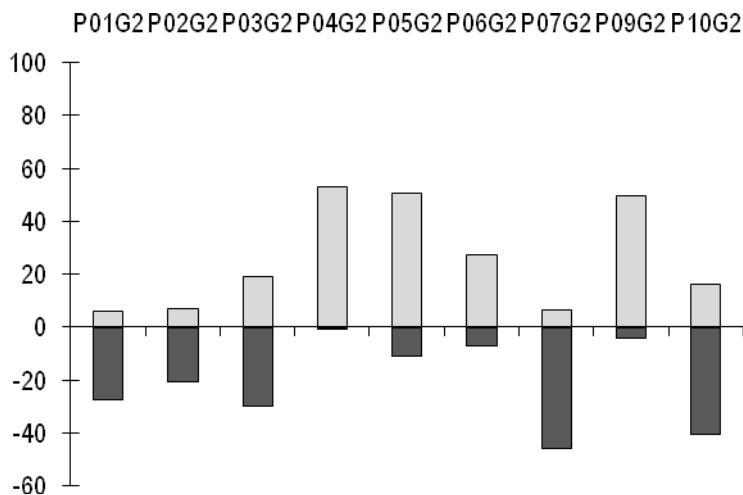
In de verdediging is het moeilijk mee te voelen met de gesprekspartner, geduld op te brengen en door hem/haar geraakt te worden. P06 (51,82 t') en P09 (48,26 t') zijn wél door de gesprekspartner geraakt, ze zitten dus niet in de verdediging.

Ook in deze minste gesprekken bieden pastores veiligheid (33,72 t'), laten ze de verantwoordelijkheid voor zichzelf over aan de gesprekspartner (29,87 t') en zijn ze op hier en nu gericht (27,6 t'). Ze zijn geregeld bewust van hun machtspositie (24,52 t') en tonen mededogen, geduld of zijn ze geraakt (23,04 t').

Bij verdediging hoort dat de gesprekspartner of anderen vastgezet worden in een beeld (21,83 t'), dat het besef van de eigen positie vervaagt (het pastor-zijn van de pastor doet er voor hem/haar niet toe, 21,11 t'), ook dat de beweegredenen van de pastor niet open gecommuniceerd worden (de pastor hanteert een verborgen agenda, 14,75 t') en dat hij/zij vooroordelen vertoont (11,74 t'). Er is argwaan (hij/zij gelooft de gesprekspartner niet, 9,05 t') en hij/zij doet uitspraken die de gesprekspartner bepalen (6,95 t').

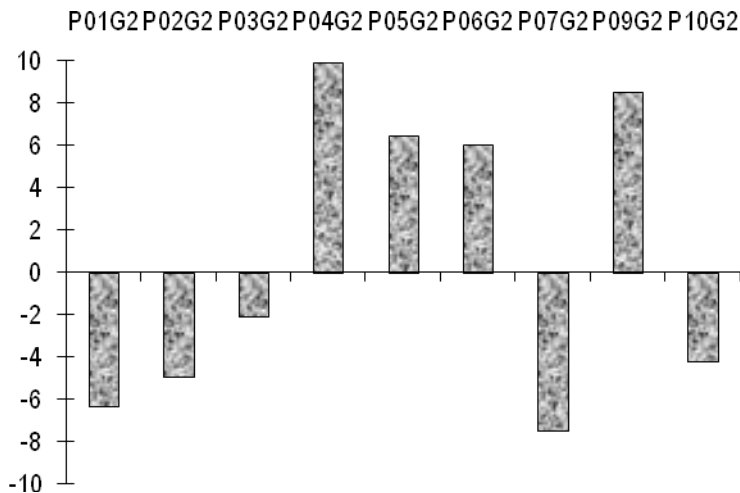
De redelijke score aan eigenschappen van een open attitude is te danken aan P04, P05, P06 en P09. Dat blijkt ook weer uit de grafieken.

5.1. GRAFISCHE WEERGAVE VAN EEN OPEN EN EEN VERDEDIGENDE ATTITUDE IN G2

Figuur XII.5.1.A.: Grafiek correcte en incorrecte attitude in G2

Het valt op dat P04G2 zo goed als geen eigenschappen van een incorrecte attitude vertoont (0,72 t'). Scoorde P06G2 in de andere clusters minimaal positief, qua attitude overheersen duidelijk de ethisch correcte eigenschappen.

Figuur XII.5.1.B.: Vergelijking correcte versus incorrecte pastorale attitude in G2

5.2. UITGESPLITSTE EIGENSCHAPPEN VAN OPEN VERSUS VERDEDIGENDE ATTITUDES IN G2

Plaats ik links de gesprekken waarbij pastores uitgaan van een open attitude en rechts deze vanuit een verdedigende attitude, dan komt de open attitude overeen met de effectief mindere gesprekken en de verdedigende met de effectief minst geslaagde gesprekken in G2.

OPEN ATTITUDE in G2 (P04G2, P05G2, P06G2, P09G2)	Gemiddelde	VERDEDIGENDE ATTITUDE in G2 (P01G2, P02G2, P03G2, P07G2, P10G2)	Gemiddelde
P is beschikbaar voor g	74,27	P is op zichzelf betrokken	57,84
P toont een verbindende attitude	68,83	P hanteert zijn/haar taalmacht onzorgvuldig	57,58
P toont bewustzijn van zijn/haar pastorale specificiteit	62,85	P zet g of anderen vast in een beeld	38,18
P laat g zijn/haar eigen verantwoordelijkheid	53,99	Het pastor-zijn van p doet er niet toe	34,78
P biedt veiligheid	50,60	P hoort de tegenstem van g niet	33,61
P toont bewustzijn van zijn/haar machtspositie	47,36	P toont bewustzijn van zijn/haar pastorale specificiteit	27,86
P toont mededogen, geduld, is geraakt	43,92	P hanteert een verborgen agenda	25,43
P is hier-nu gericht	40,47	P biedt veiligheid	20,22
P tilt niet aan wat er schort bij g	22,17	P heeft vooroordelen	19,88
P is op zichzelf betrokken	20,05	P is hier-nu gericht	17,31
P uit waardering voor g en voor derden	17,44	P gelooft g niet	15,10
P spreekt hoop, geloof, vertrouwen uit	15,55	P toont een verbindende attitude	14,26
P hoort de tegenstem van g niet	13,50	P doet uitspraken die g bepalen	12,51
P hanteert zijn/haar taalmacht onzorgvuldig	5,04	P is beschikbaar voor g	12,02
Het pastor-zijn van p doet er niet toe	4,03	P laat g zijn/haar eigen verantwoordelijkheid	10,58
P heeft vooroordelen	1,58	P toont mededogen, geduld, is geraakt	6,33
P gelooft g niet	1,49	P toont bewustzijn van zijn/haar machtspositie	6,24
P hanteert een verborgen agenda	1,40	P uit waardering voor g en voor derden	3,98
P zet g of anderen vast in een beeld	1,40	P tilt niet aan wat er schort bij g	3,01
P doet uitspraken die g bepalen	0,00	P spreekt hoop, geloof, vertrouwen uit	0,61

Figuur XII.5.2.: Verschil tussen een open en een verdedigende attitude in G2

De verschillen zijn duidelijk. Zolang een pastor innerlijk niet in de verdediging gaat, kan het wel voorvallen dat hij/zij, door de omstandigheden, een vooroordeel of te veel haast vertoont, daardoor meer op zichzelf betrokken geraakt (20,05 t') en de tegenstem van de gesprekspartner niet hoort (13,50 t'), maar verder onheil veroorzaakt hij/zij niet.

Geraakt hij/zij wel in een verdedigende attitude, dan gaat een veel hogere zelfbetrokkenheid (57,84 t') gepaard met onzorgvuldig hanteren van zijn/haar taalmacht (57,58 t'), het vastzetten van de gesprekspartner in een beeld (38,18 t'), een gebrekkig besef van wat hij/zij in zijn/haar rol te doen heeft (het pastor-zijn van de pastor doet er niet toe, 34,78 t'). De tegenstem van de gesprekspartner wordt niet gehoord (33,61 t'). De pastor hanteert in hoge

mate een verborgen agenda (25,43 t'), heeft vooroordelen (19,88 t'), gelooft de gesprekspartner niet (15,10 t'), en doet uitspraken die hem/haar bepalen (12,51 t').

Bovendien toont hij/zij erg weinig bewustzijn van zijn/haar machtspositie (6,24 t'). Al deze kenmerken van een verdedigende attitude wijzen erop dat deze pastores hun machtspositie niet (meer) onderkennen. Uit de linkerkolom blijkt dat ze zich in andere omstandigheden wel bewust zijn van hun machtspositie, maar vanuit een verdedigende attitude valt dat weg.

Het onderscheid dat uit deze opsplitsing van de transcripten naar voren komt en het verschil markeert tussen wat in het vorige hoofdstuk eigenschappen van een open en verdedigende attitude werden genoemd, doet een berg vragen rijzen²⁴. Hoe ontstaat een verdedigende attitude? Is daaraan te verhelpen? Bestaat er tussen mensen verschil in de wijze waarop zo'n attitude getoond wordt? Hebben getrainde pastores meer besef van hun verdedigend gedrag en zo ja, hoe gaan ze daarmee om? Wat is er nodig aan theoretisch kader, aan praktijkvorming en aan context, om de nefaste effecten van een verdedigende attitude zoveel mogelijk te beperken? Al is hier nog veel onderzoek naar te doen, in het verdere verloop van deze doctoraatsverhandeling zal ik op empirische gronden enkele aanzetten tot antwoord formuleren. Eerst moet ik nog aandacht besteden aan twee opmerkelijke zaken.

§6. BIJSTELLINGEN OP BASIS VAN DE PASTORALE ATTITUDE

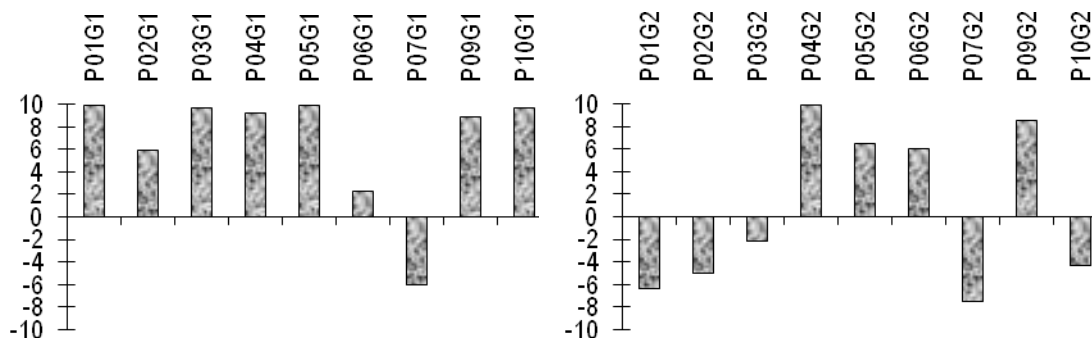
Op basis van de attitude in de twee afwijkende gesprekken (P06G1 en P06G2) uit hoofdstuk XI met 'goede' pastorale gesprekken (H.XI §5.) moet ik deze nu herschikken (6.1.). Vervolgens kijk ik naar P03G2, een gesprek dat nuancering aanbrengt in het beeld dat ik tot nog toe geschetst heb van een verdedigende attitude (6.2.). Tot slot blik ik terug op de ontdekkingen betreffende een verdedigende attitude (6.3.).

6.1. HERSCHIKKEN VAN DE TWEE AFWIJKENDE GESPREKKEN UIT G1

Eerder is gebleken dat P06G1 en P07G1 niet horen tot de effectief goede pastorale gesprekken²⁵. Door de opdeling in een open en verdedigende attitude hoort P06G1 niet thuis bij de minste, maar wel bij de mindere pastorale gesprekken. Om deze bewerking te staven, plaats ik de vergelijkende grafieken van een open versus een verdedigende attitude in G1 en G2 naast elkaar. Vervolgens bekijk ik in detail de eigenschappen die daaraan ten gronde liggen.

²⁴ Deze vaststelling komt overeen met de opvatting van Keller dat tussenpersoonlijke ethiek te maken heeft met de attitude van de deelnemers aan het gesprek. KELLER & BROWN, *An Interpersonal Ethic for Communication*, p. 74, 79. "An interpersonal ethic [...] may have more to do with the attitude of the speaker and listener toward each other than with elements of the message". "Communication is, in its best sense, communion. It involves [...] "mutual appreciative understanding". And even though this sort of mutuality leads [...] to mutual control, the mutual control is of a sort built on a positive ethic: to bring to their finest fulfillment the purposes of each party to the communicative act. [...] The relationship we speak of is a mutuality which leaves those in communication mutually bound, yet mutually free".

²⁵ H.XI. §2.1., p. 237-238.

Figuur XII.6.1.A.: Grafieken van de vergelijking tussen een open versus verdedigende attitude in G1 en G2

Uit deze grafieken komt naar voren dat P06G1 qua attitude veel minder positief scoort dan de andere goede gesprekken, maar de attitude van deze pastor valt in allebei zijn gesprekken globaal positief uit. P06G1 hoort onderstaand dus in de linker kolom, bij de open attitude in mindere gesprekken.

OPEN ATTITUDE in G2 en P06G1							VERDEDIGENDE ATTITUDE in G2 en P07G1						
	P06G1	P04G2	P05G2	P06G2	P09G2	Gemiddelde	P07G1	P01G2	P02G2	P03G2	P07G2	P10G2	Gemiddelde
P is beschikbaar voor g	37,99	99,49	85,69	36,49	75,40	67,01	55,53	50,50	35,01	60,69	75,77	67,23	57,46
P toont een verbindende attitude	11,09	88,14	88,42	36,49	62,28	57,28	44,48	63,97	45,10	56,74	68,10	53,98	55,40
P toont bewustzijn van zijn/haar pastorale specificiteit	19,13	92,97	64,55	36,49	57,40	54,11	45,22	56,68	16,89	0	70,06	30,25	36,52
P biedt veiligheid	55,51	26,95	64,12	29,86	81,45	51,58	11,76	8,69	35,58	59,57	42,86	44,20	33,78
P laat g zijn/haar eigen verantwoordelijkheid	12,31	74,52	39,10	36,49	65,83	45,65	24,94	28,28	17,17	36,37	47,78	38,47	32,17
P toont bewustzijn van zijn/haar machtspositie	4,41	32,31	76,57	36,49	44,08	38,77	22,94	4,30	5,34	50,35	37,53	29,63	25,01
P toont mededogen, geduld, is geraakt	10,10	61,68	13,93	51,82	48,26	37,16	5,54	3,24	13	16,62	7,61	98,82	24,14
P is hier-nu gericht	4,41	54,11	31,90	36,49	39,39	33,26	17,30	18,04	9,83	20,97	16,05	36,19	19,73
P is op zichzelf betrokken	40,28	0	48,5	27,17	4,51	24,09	17,86	12,11	12,52	2,33	29,81	42,61	19,54
P uit waardering voor g en voor derden	20,06	10,64	45,82	0,00	13,3	17,96	27,45	13,60	13,40	21,99	8,97	13,33	16,46
P tilt niet aan wat er schort bij g	0	40,89	0	0,00	47,77	17,73	3,79	10,35	5,03	61,50	7,53	2,12	15,05
P spreekt hoop, geloof, vertrouwen uit	7,43	3,29	47,57	0,00	11,32	13,92	9,70	12,99	4,15	0	23,14	35,21	14,20
P hoort de tegenstem van g niet	7,45	0	48,5	0	5,49	12,29	13,81	8,69	14,15	0	15,83	23,87	12,73
P hanteert zijn/haar taal macht onzorgvuldig	20,02	0,78	0	18,17	1,19	8,03	6,80	3,24	11,57	20,97	6,17	18,14	11,15
Het pastor-zijn van p doet er niet toe	20,56	0	0	15,01	1,09	7,33	4,73	9,90	5,57	20,97	4,41	12,07	9,61
P hanteert een verborgen agenda	3,24	0,71	0	0	4,9	1,77	0,85	3,24	1,85	20,97	4,62	0,52	5,34
P heeft vooroordelen	0	0	0	0	6,31	1,26	0	0	6,04	20,97	4,62	0	5,27
P zet g of anderen vast in een beeld	0,57	0	0	0	5,6	1,23	6,33	3,42	7,88	0	8,59	0	4,37
P geloof g niet	0	0	0	0	5,97	1,19	2,59	3,24	0	8,51	3,32	0	2,94
P doet uitspraken die g bepalen	0	0	0	0	0	0	0	0	3,06	0	0	0	1

Figuur XII.6.1.B.: Vergelijking tussen een open en verdedigende attitude in G2 en het mindere en minste in G1

Hoewel P06 zowel in zijn beste (P06G1) als minste (P06G2) pastorale gesprek weinig pastorale identiteit toont (bewustzijn pastorale specificiteit is 19,13 t' in G1 en 36,49 t' in G2; pastor-zijn doet er niet toe voor 20,56 t' in G1 en 15,01 t' in G2) en weinig verbindingen bewerkt (11,09 t' in G1 en 36,49 t' in G2), dat hij in deze gesprekken erg op zichzelf betrokken is (40,28 t' in G1 en 27,17 t' in G2) en onzorgvuldig met zijn taal macht omspringt (20,02 t' in G1 en 18,17 in G2), is hij beschikbaar (37,99 t'), biedt hij veel veiligheid (55,51 t') en uit hij waardering voor de gesprekspartner en derden (20,06 t'). Hij zet de gesprekspartner niet vast in een beeld (0,57 t' in G1 en 0 t' in G2) en hij doet geen uitspraken die hem/haar bepalen (twee keer 0 t'). Kortom, hij heeft de juiste instelling maar voldoende kennis en kundigheid ontbreken tot nog toe.

Hoe evalueert P06 zelf dat het beste van zijn 10 opgenomen gesprekken er uitkomt als een 'minder gesprek'? Gedurende het gesprek waarbij ik de resultaten van het onderzoek naar hem terugkoppelde deed P06 enkele merkwaardige uitspraken. Hij had het heel moeilijk gevonden een goed pastoraal gesprek te kiezen. Uiteindelijk had hij de keuze gemaakt op basis van 'niet te opvallend'. — Gedurende de terugkoppeling van de resultaten vertelt P06 dat hij vroeger gepest werd en dat hij zich naar aanleiding van het onderzoek ervan bewust geworden is dat sommige gedrag dient om niet op te vallen; want 'als je opvalt riskeer je gepest te worden'. — Al zag hij tussen de negen andere gesprekken geen beter dan het

voorzittende, toch wou hij er niet op beoordeeld worden dat hij dit gesprek als goed evalueerde. Als de analyse zou uitwijzen dat het niet kwaliteitsvol is, dan hoeft hij, naar zijn mening, niet onderuit te gaan. Het 'gedrag' van de pastor (en de redenering in verband met de keuze) vloeit voort uit een aangenomen houding met als oorsprong gebeurtenissen in zijn biografie. Door deze aangenomen houding zit hij zichzelf soms in de weg. Wanneer dit speelt, wordt hij erdoor geremd en mist hij de vrijheid, zowel om vanuit een eigen waardering te kiezen, als om gesprekspartners werkelijk tot hun recht te laten komen²⁶. De mindere kwaliteit van pastorale gespreksvoering komt bij deze pastor dus voort uit vroegere ervaringen waarvan hij, voorafgaand aan het onderzoek, de impact op zijn gespreksvoering niet heeft onderkend²⁷.

Ook P07 mankeert pastorale identiteit (toont weinig bewustzijn van haar pastorale specificiteit: 5,54 t' in G1 en 7,61 t' in G2; pastor-zijn doet er niet toe voor 45,22 t' in G1 en 70,06 t' in G2), en haar kundigheid zou beter kunnen (is weinig hier-nu gericht 3,79 t' in G1 en 7,53 t' in G2; toont weinig verbindende attitude 27,45 t' in G1 en 8,97 t' in G2).

Wat meest opvalt is de verdedigende attitude van deze pastor in de twee geanalyseerde gesprekken. Deze verdediging wordt gekenmerkt door: een hoge mate van op zichzelf betrokken zijn (55,53 t' in G1 en 75,77 t' in G2), taalmacht onzorgvuldig hanteren (44,48 t' en 68,10 t'), de gesprekspartner vastzetten in een beeld (11,76 t' en 42,86 t'), zijn/haar tegenstem niet horen (24,94 t' en 47,78 t'), een verborgen agenda hanteren (22,94 t' en 37,35 t'), vooroordelen hebben (17,86 t' en 29,81 t'), de gesprekspartner niet geloven (9,70 t' en 23,14 t') en uitspraken doen die hem/haar bepalen (13,81 t' en 15,83 t').

De meeste eigenschappen die duiden op een open attitude scoren in beide gesprekken van P07 onder de 10 t': waardering voor de gesprekspartner en voor derden (6,33 t' en 8,59 t'), beschikbaarheid (6,80 t' en 6,17 t'), de verantwoordelijkheid bij de gesprekspartner laten (4,73 t' en 4,41 t'), niet tillen aan wat er bij hem/haar schort (2,59 t' en 3,32 t'), bewustzijn van haar machtspositie (0,85 t' en 4,62 t'), mededogen, geduld en geraakt-zijn tonen (0 t' en 4,62 t') en ze spreekt geen hoop, geloof en vertrouwen uit. Alleen een verbindende attitude (27,45 t' in G1) en veiligheid bieden (17,30 t' in G1 en 16,05 t' in G2) scoren meer dan 10 t'.

Ook hier luidt de vraag: hoe evalueert deze pastor haar gesprekken zelf? Ze grondde haar keuze om P07G1 'goed' te noemen op de reactie van de gesprekspartner, die na het gesprek dansend was weggegaan. Toen ik na de analyse opperde dat dit ook kon liggen aan het feit dat de gesprekspartner op vakantie ging of dat ze gedurende het gesprek stevigheid had opgebouwd door tegen de pastor in te gaan, was ze geschokt. Ze vond dat ik het gesprek verkeerd had ingeschat. Daarop heb ik het transcript opnieuw gecodeerd. Met de hoogst mogelijke welwillendheid heb ik alle passages waaraan ik twijfelde geherinterpreteerd als positief. De in deze paragrafen weergegeven tabellen zijn daar het resultaat van.

De kenmerken van zowel haar beste als haar minste gesprek laten een pastor in actie zien vanuit voortdurende verdediging. In het interview uit 2008, het jaar waarin de gesprekken werden opgenomen, vertelt ze dat haar pastorale werk door de leidinggevenden binnen de organisatie niet wordt gewaardeerd en dat haar baan als pastor op de tocht staat. Ze ervaart niet alleen bedreiging vanuit haar werksetting. Ze voelt zich ook gevisieerd door de zorgverleners die haar gesprekken eventueel kunnen horen en van sommige gespreks-

²⁶ Email van P06 op 29.10.2010.

²⁷ Na lezing van dit hoofdstuk schrijft de pastor in de email van 23.07.2010 "Uiteraard bepaalt het pestverleden ook mee mijn gespreksvoering, en ik denk dat het voor het onderzoek en voor de lezer zo duidelijk is hoe belangrijk het voor pastores en voor de training van pastores (!) dat ze 'hun huiswerk' maken...".

partners is ze bang. Haar deelname aan het onderzoek greep ze aan als een unieke kans voor feedback. Ze keek ernaar uit dat iemand mee over haar schouder kwam kijken, ze kloeg erover geen vorming in pastoraal gesprek genoten te hebben en hoopte uit dit onderzoek handvaten voor betere gespreksvoering aangereikt te krijgen. De onveilige context waarin de pastor toen werkte, kan mede aan de basis liggen voor haar verdedigende houding, al kan haar communicatie met de leidinggevenden niet helemaal losgekoppeld worden van haar insteek als persoon. Haar verdedigingsreacties gedurende de geanalyseerde gesprekken kunnen niet alleen worden toegeschreven aan bovenstaande contextfactoren. Daarvoor zijn haar uitspraken te zeer gericht op het bepalen van de actuele gesprekspartners (13,81 t' in G1 en 15,83 t' in G2).

6.2. EEN VERDEDIGENDE ATTITUDE ZONDER GESPREKSPARTNER-BEPALENDE UITSPRAKEN

De onderzoeksmethode die ik volg²⁸, dwingt mij aandacht te besteden aan afwijkende gegevens. In de gesprekstrascripten waaruit een globale verdedigende attitude blijkt, valt P03G2 een beetje uit de toon. In onderstaande tabel licht ik het afwijkende gesprek uit het geheel en ga ik na wat er zo speciaal aan is.

PASSIEF VERDEDIGENDE ATTITUDE in P03G2	P03G2	ACTIEF VERDEDIGENDE ATTITUDE in 5 minste gesprekken	Gemiddelde
P is hier-nu gericht	61,50	<i>P is op zichzelf betrokken</i>	56,81
<i>P is op zichzelf betrokken</i>	60,69	<i>P hanteert zijn/haar taalmacht onzorgvuldig</i>	55,13
<i>P zet g of anderen vast in een beeld</i>	59,57	<i>Het pastor-zijn van p doet er niet toe</i>	43,82
<i>P hanteert zijn/haar taalmacht onzorgvuldig</i>	56,74	<i>P hoort de tegenstem van g niet</i>	31,33
<i>P hanteert een verborgen agenda</i>	50,35	<i>P zet g of anderen vast in een beeld</i>	28,62
<i>P hoort de tegenstem van g niet</i>	36,37	P toont bewustzijn van zijn/haar pastorale specificiteit	25,64
P toont een verbindende attitude	21,99	<i>P heeft vooroordelen</i>	22,98
P biedt veiligheid	20,97	<i>P hanteert een verborgen agenda</i>	19,95
P is beschikbaar voor g	20,97	P biedt veiligheid	19,48
P laat g zijn/haar eigen verantwoordelijkheid	20,97	<i>P gelooft g niet</i>	17,04
P toont bewustzijn van zijn/haar machtspositie	20,97	P toont een verbindende attitude	15,35
P toont mededogen, geduld, is geraakt	20,97	<i>P doet uitspraken die g bepalen</i>	15,27
P toont bewustzijn van zijn/haar pastorale specificiteit	16,62	P is beschikbaar voor g	9,18
P tilt niet aan wat er schort bij g	8,51	P laat g zijn/haar eigen verantwoordelijkheid	7,34
<i>P heeft vooroordelen</i>	2,33	P is hier-nu gericht	5,76
<i>Het pastor-zijn van p doet er niet toe</i>	0	P uit waardering voor g en voor derden	5,24
<i>P gelooft g niet</i>	0	P toont bewustzijn van zijn/haar machtspositie	2,22
<i>P doet uitspraken die g bepalen</i>	0	P toont mededogen, geduld, is geraakt	2,13
P uit waardering voor g en voor derden	0	P tilt niet aan wat er schort bij g	1,83
P spreekt hoop, geloof, vertrouwen uit	0	P spreekt hoop, geloof, vertrouwen uit	1

Figuur XII.5.4.: Vergelijking tussen een passieve en een actieve verdedigende attitude in minste gesprekken

Van de zes gesprekken met een verdedigende attitude, doet er één pastor (P03) geen bepalende uitspraken over de gesprekspartner. Haar pastor-zijn doet ertoe. Ze heeft weinig vooroordelen (2,33 t') en gelooft de gesprekspartner.

De vier andere pastores (P01, P02, P07, P10) doen wel bepalende uitspraken over de gesprekspartner. Ze doen dit vanuit hun machtspositie als pastor, wat uiteraard zwaar impact op de gesprekspartner kan hebben. Vanuit een machtspositie uitspraken doen die de ander bepalen, is ethisch gezien een grensoverschrijding²⁹. De verdedigende attitude van de pastor vormt bovendien een negatief kader voor de uitspraken.

²⁸ Voor een beschrijving van analytische inductie zie H.IV., p. 127 e.v.

²⁹ Zie H.III. §1., p. 84 e.v. CUVÉLIER, *Relatiebenoemingen*, p. 3-4. "Wij vormen ons een **beeld** van de werkelijkheid, en dat beeld geeft andermans werkelijkheid slechts bij benadering weer. Door dit beeld dicht men

In de bovenstaande tabel valt op dat P03 meer op zichzelf betrokken is (60,69 t') dan de pastores in de andere gesprekken vanuit verdediging. Ze zet de gesprekspartner wel vast in haar beeld (59,57 t') en ze gebruikt haar taalmacht onzorgvuldig (56,74 t'). Uit angst iets fout te doen, stelt ze namelijk allerlei vragen om aan de dochter van de gesprekspartner geen brief met de vraag hem te bezoeken te schrijven. Ze heeft zoveel aandacht nodig om al deze vragen te bedenken (verborgen agenda, 50,35 t') dat ze de tegenstem van de gesprekspartner niet hoort (36,37 t').

De pastor beperkt de schade die met een verdedigende attitude gepaard gaat, door erg op hier en nu gericht te zijn (61,5 t') en zowat alle andere pastorale gespreksvaardigheden in te zetten. Ze toont een verbindende attitude (21,99 t'), biedt veiligheid (20,97 t'), is gedurende het gesprek toch ook beschikbaar voor de gesprekspartner (20,97 t'), ze laat hem zijn verantwoordelijkheid (20,97 t'), toont mededogen, geduld en is door hem geraakt (20,97 t') en ze tilt niet aan wat er bij hem schort (8,51 t'). Haar vooroordelen spelen haar minimaal parten (2,33 t'). En zoals opgemerkt, doet ze geen uitspraken die de gesprekspartner bepalen (0 t'), ze gelooft hem en ze blijft zich bewust van haar pastorale functie (16,62 t'). Vertrouwen in de man spreekt ze niet uit, want dat heeft ze niet (0 t'); waardering voor hem en belangrijke derden evenmin (0 t').

Omdat deze ene pastor een andere vorm van verdedigend gedrag heeft dan de andere, is het van belang deze verschillen aan te wijzen. Sommige mensen hebben een eerder passief zelfdestructief verdedigingssysteem, anderen richten hun afweer actief op gesprekspartners. De pastor in de linker kolom heeft eerder al een *burn-out* gehad. Wanneer zij zich onveilig of aangevallen voelt, valt zij letterlijk uit; zij valt stil. Ze keert naar binnen en vertoont de neiging depressief te worden. In de gegeven situatie heeft ze een eerder passieve stijl van verdediging.

In hun gesprek met G2 'meppen' de vier andere pastores 'terug' naar de gesprekspartners door wie zij zich in deze situaties aangevallen voelen: ze leggen de ander vast door bepalende uitspraken (15,27 t'). In de onveiligheid of het gevaar dat (al dan niet vermeend) op hen afkomt, 'slaan zij' naar degene van wie mogelijk de aanval uitgaat of, bij gebrek daaraan, naar anderen die in de buurt komen. Zij gaan aanvallend in de verdediging. Daarbij vormen ze eerst een gevaar voor hun omgeving en pas in tweede instantie voor zichzelf. In pastorale relaties is verdedigend gedrag altijd incorrect. Actief verdedigend gedrag is dat in hoge mate. Gebeurt het toch, dan is het professioneel relevant op de gemaakte fouten terug te komen, excuus aan te bieden en eventuele schade recht te zetten.

aan de partner bepaalde hoedanigheden toe. Vandaar dat de **naamgeving** in de allereerste plaats een aanduiding is van ons beeld van de werkelijkheid, en niet van de uiteindelijke werkelijkheid die deze is van de partner. — Een eerste machinatie bestaat dan hierin dat men door deze naamgeving het beeld voor de werkelijkheid neemt — [...] — De tweede machinatie bestaat hierin dat wij niet enkel een beeld, maar meer bepaald **ons beeld**, vanuit **ons perspectief**, bekeken, voor de werkelijkheid nemen. "Vanuit mij gezien ben jij onervaren, dus ben jij onervaren". Elke naamgeving is een **interpretatie**, d.w.z. dat men de werkelijkheid, i.c. de partner, **inkadert** binnen een betekenissen-systeem. [...] — Dit wordt een machinatie wanneer men de partner in een kader duwt waarbinnen hij zichzelf niet herkent, ja, waarbinnen hij zich opgesloten en gevangen voelt. [...] — We botsen op een zoveelste machinatie wanneer de benoeming een relatie institutionaliseert zonder het akkoord van de betrokkenen. Alle machinaties bestaan hierin dat het onderscheid vervaagt tussen enerzijds het subjectieve beeld dat als dusdanig als een heldere **zelfexpressie** uitgesproken wordt, en anderzijds de benoeming die een **beïnvloeding** wil uitoefenen over de partner en deze laatste door een **betiteling** een officieuze aanstelling geeft".

6.3. TERUGBLIK OP ONTDEKKINGEN BETREFFENDE EEN VERDEDIGENDE PASTORALE ATTITUDE

De persoon van de pastor doet ertoe, en hoe! Kan hij/zij vanuit een open attitude opereren, dan is de schade die hij/zij zal berokkenen, eerder miniem. Hij/zij is niet zo alert en geconcentreerd aanwezig? maar kan wel de noodzakelijke openheid aan de dag leggen die specifiek is voor deugdelijk pastoraat.

Geraakt de pastor voorafgaand of gedurende het gesprek in de verdediging, dan stuurt deze reactie hem/haar naar destructief gedrag. Heeft de pastor een passieve stijl om zich te verdedigen geleerd, dan ziet het ernaar uit dat hij/zij aan het gesprek vanuit deze stemming niet alleen stress overhoudt, hij/zij blijft ook achter met de indruk dat het geen goed gesprek was. Heeft de pastor te kampen met actief reactief gedrag, ageert hij/zij dus vanuit een agressieve verdedigingsstrategie, dan legt hij/zij de gesprekspartner sterker vast vanuit zijn/haar beperkende beeld. Zijn/haar (verdedigende) agressie kan onderscheiden worden doordat hij/zij vanuit een amper onderkende machtspositie uitspraken doet die de gesprekspartner bepalen.

Het is problematisch dat de meeste pastores zich van hun defensieve attitude weinig bewust zijn. Uit de interviews blijkt dat ze de oorzaak van hun reactie grotendeels bij de gesprekspartner leggen. Die krijgt dan op twee manieren 'de zwarte piet toegespeeld': gedurende het gesprek ondergaat hij/zij het zogenaamd 'reactieve' 'verdedigende' gedrag van de pastor en achteraf wordt hij/zij er door de pastor ook nog verantwoordelijk voor gesteld. Ik heb de indruk dat ik hier op micro-schaal een verborgen element van de dynamiek van machtsmisbruik aanraak³⁰. Deze wordt in het volgende hoofdstuk (H.XIII.) verder uitgediept. Volgt eerst een conclusie over de kenmerken van mindere pastorale gesprekken.

CONCLUSIE: ETHISCH CORRECT GEDRAG IN EFFECTIEF MINDERE PASTORALE GESPREKKEN

Met de gespreksinhoud en de ontwikkeling ervan werd sterk op het inhoudelijke aspect van pastorale gesprekken gefocust. Bij de bespreking van de positie van de pastor ten aanzien van de gesprekspartner en de daarbij getoonde gespreksvaardigheden kwamen vooral de technische aspecten van deze gespreksvoering aan bod. Met de pastorale attitude wordt aan de persoonlijke betrokkenheid van de pastor in het gespreksproces geraakt. Deze blijkt cruciaal te zijn in het verstaan van wat er in minder goede pastorale gesprekken gebeurt.

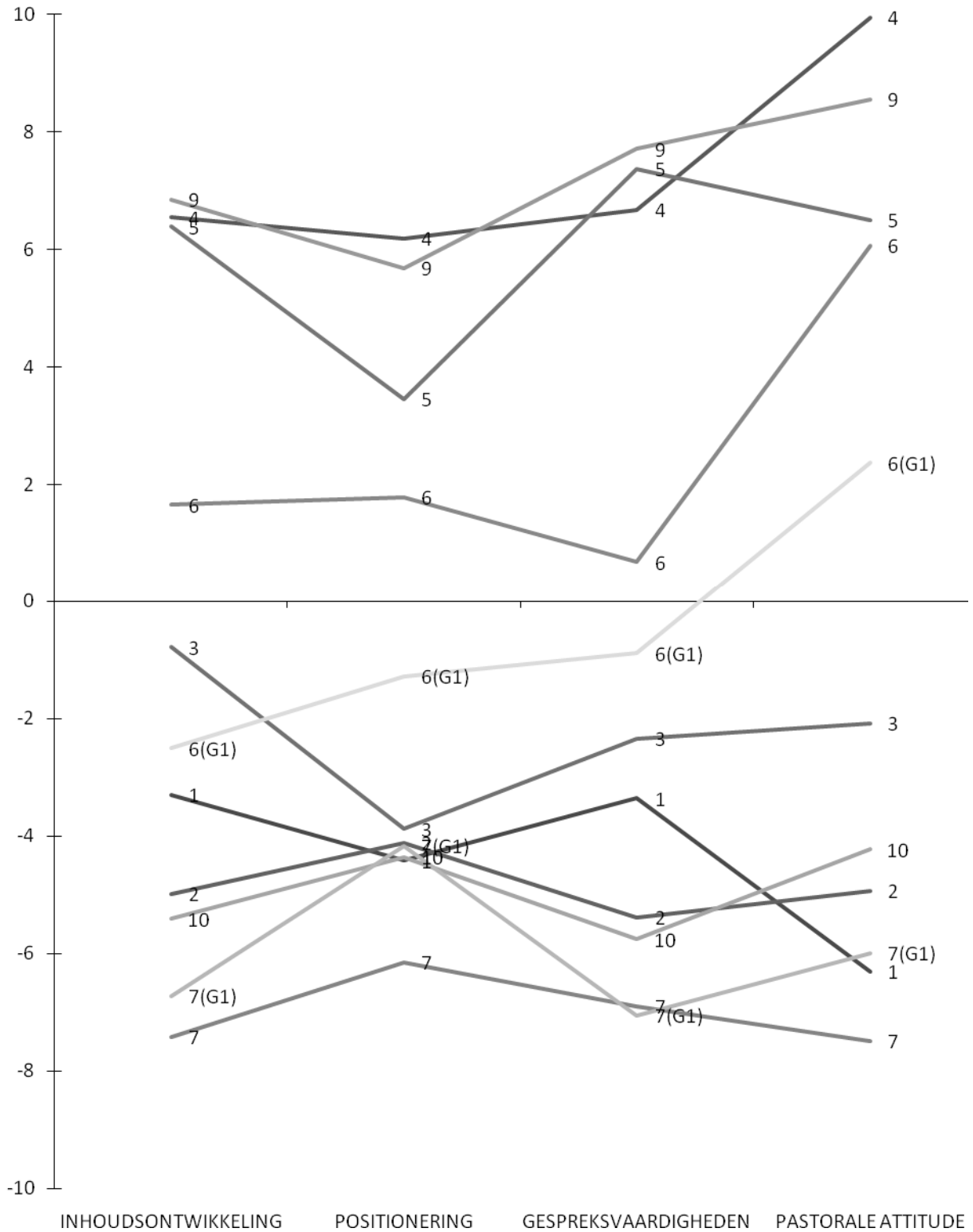
Om de invloed van de pastorale attitude op de gespreksvoering in de verf te zetten, herstructureer ik de tabellen. Van de 18 getranscribeerde gesprekken (pastores kozen de negen beste en de negen minste) zijn er *zeven effectief beste* met overwegend ethisch correcte eigenschappen vanuit een open attitude³¹.

In onderstaand lijndiagram worden de kenmerken van de overblijvende 11 gesprekken zichtbaar. De overblijvende 11 gesprekken worden verderop ingedeeld in drie kolommen:

³⁰ Zie H.II. §1.1., p. 52 e.v. De pastor gaat uit van wat Levinas het 'connatus essendi' noemt, een op zichzelf betrokken ik dat zich door het anders-zijn van de Ander niet laat storen, zijn/haar Gelaat niet ziet en daardoor zijn/haar macht misbruikt. De begeleidingspositie die de pastor inneemt ten aanzien van de gesprekspartner voegt een formeel element toe aan het tussenmenselijke machtsmisbruik dat hoe dan ook al speelt.

³¹ Zie het lijndiagram in H.XI., figuur XI.C.A., p. 252.

vier gesprekken vanuit een open attitude (kolom links), in het midden één gesprek vanuit een passief verdedigende attitude (P03G2) en rechts een kolom met vijf gesprekken vanuit een actief verdedigende attitude. Ik klasseer de scores intern per groepje³², van hoog naar laag.

Figuur XII.C.1. Overzicht van de totaalvergelijking van eigenschappen in G2, P06G1 en P07G1

³² Om alert te blijven op het beperkte aantal gesprekken per onderverdeling, blijf ik 'groepje' gebruiken.

Het aantal pastores per groepje is erg klein, de gesprekken verschillen in lengte (van twee tot 100 bladzijden) en het aantal pastores per groepje is verschillend (vier, een en vijf). De bekomen cijfers zijn dus onderling niet vergelijkbaar, ze geven wel enige indicatie over de invloed van de drie verschillende attitudes op de kenmerken van de inhoud, inhoudsontwikkeling, positionering en gespreksvaardigheden in minder goede gesprekken.

In deze conclusie hanteer ik weer de twee ijkpunten omtrent 'ethisch correct' pastoraal gedrag. Eerst onderzoek ik de ondergrens: het ethische principe niet te schaden, geen kwaad te doen. Dan kijk ik of de pastor zijn/haar verantwoordelijkheid opneemt en zijn/haar taak vervult door zich te gedragen als een geestelijke begeleider³³. Voor het eerste focus ik op de incorrecte items (cursief, centraal uitgelijnd per tabel), voor het tweede op de correcte (normaal, links gepositioneerde eigenschapsnaam en rechts uitgelijnd cijfer).

INDICATIES VAN ETHISCH CORRECT GEDRAG IN DE INHOUD VAN EFFECTIEF MINDERE EN MINSTE GESPREKKEN

In de minder goede van de 10 opgenomen pastorale gesprekken van negen pastores in verschillende pastorale settings onderscheid ik dus drie groepjes: de gesprekken waarin pastores opereren vanuit een open attitude, waarin zij zich passief verdedigend opstelt en waarin zij actief verdedigen.

Welke onderwerpen ter sprake komen, wordt door de gesprekspartners bepaald. Vandaar ook de grote verschillen tussen de gesprekken. Zo brengt de gesprekspartner in één van de gesprekken vanuit een open pastorale attitude de dood van haar zoon ter sprake. Daardoor staat de relatie met kinderen en kleinkinderen bovenaan.

³³ Beide verwijzen naar Levinas. Het eerste naar de ondergrens 'gij zult niet doden', het tweede naar de onvervreembare verantwoordelijkheid het onherleidbare anders-zijn van de ander doorheen het voeren van pastorale gesprekken te vrijwaren.

Is vanuit de *inhoud* van pastorale gesprekken iets te zeggen over het ethische gehalte van de mindere pastorale gesprekken? Qua ethische ondergrens, kan uit de inhoudelijke eigenschappen niet opgemaakt worden of de gesprekspartner al dan niet schade ondervindt.

Voor het tweede ijkpunt, of de pastor doet wat bij zijn taak/rol hoort, formuleerde ik in de conclusie betreffende ethisch correct gedrag in goede pastorale gesprekken wel enkele inhoudelijke indicaties. Ik meende dat de mate waarin de gesprekspartner de relatie met zichzelf ter sprake kan brengen erop wijst dat de pastor zijn/haar werk doet. Ook de ruimte voor geloofsdimensies, hoop en kleine kanten van de gesprekspartner, moesten dat aangeven. Nu ga ik na of deze bewering stand houdt in deze minste gesprekken.

De relatie met zichzelf komt in het groepje 'open attitude' nog relatief veel ter sprake, bij de zich verdedigende pastores is dat inderdaad minimaal. Dat betekent dat de mate waarin de gesprekspartner zijn/haar relatie met zichzelf kan bespreken inderdaad een criterium is voor de gesprekskwaliteit. Dat is ook logisch. Want wordt het gesprek niet persoonlijk, dan kan de gesprekspartner zijn huidige leefsituatie niet met zijn geleefde zin, geloof en levensbeschouwing integreren.

Wat de drie geloofsdimensies betreft, de pastores bieden daar ook in deze minste gesprekken ruimte voor. Blijkbaar beseffen ze dat geloven in gesprek met hen ter sprake moet kunnen komen. Uit de inhoud alleen kan echter niet afgeleid worden of de pastor respectvol omgaat met de geloofsverhouding van de gesprekspartner. Om dit uit te maken zijn er bijkomende proceseigenschappen nodig.

Hoop wordt naar verhouding veel gethematiseerd in het groepje 'open attitude', ook in gesprekken vanuit een verdedigende attitude wordt er over hoop gepraat, al is dat minder. Hoop blijft dus een criterium, maar het is niet absoluut.

Gesprekspartners laten zich niet gemakkelijk van hun kleine kant kennen: slechts in één gesprek waarover ik eerder al zei dat de grenzen van de gesprekspartner beschadigd zijn. In dit gesprek slaagt de pastor er niet in hem te helpen ze nu wel te respecteren, integendeel, hij gaat er zelf overheen. Dat de gesprekspartner zich langs zijn/haar kleine kant laat kennen, kan bijgevolg alleen een criterium zijn voor kwaliteitsvol pastoraat, wanneer daar procesmatige criteria aan toegevoegd worden.

Samengevat geldt de mate waarin de gesprekspartner de relatie tot zichzelf kan ter sprake brengen als inhoudelijke criterium voor kwaliteitsvolle pastorale gesprekken. De drie geloofsdimensies wijzen op de ruimte die de pastor daarvoor maakt, maar ze zijn geen absoluut criterium van ethisch correct pastoraal gedrag. Hetzelfde geldt voor hoop en 'de gesprekspartner laat zijn/haar kleine kanten kennen'.

ETHISCH CORRECT GEDRAG IN HET GESPREKSPROCES VAN EFFECTIEF MINDERE EN MINSTE PASTORALE GESPREKKEN

Ethisch correct gedrag inzake inhoudsontwikkeling in mindere pastorale gesprekken

De ondergrens van ethisch correct gedrag, niet te schaden — of in Levinas' woorden 'niet te doden' —, is in de mindere gesprekken vanuit een *open* attitude niet in het geding. In vijf transcripten gaan pastores inhoudelijk helemaal in op wat de gesprekspartner brengt, al schuiven ze geregeld hun eigen thema in dat van de gesprekspartner. Zij toetsen uitgebreid hun inbreng, namelijk drie keer meer dan dat zij een vaststelling doen of een overweging zomaar neerleggen. De gesprekspartner volgt nogal eens inhoudelijk, maar doordat de pastor de pastorale relatie bespreekbaar stelt, wordt dit onschadelijk gemaakt. Deze pastores brengen zichzelf weinig ongepast in en houden niet vast aan hun eigen betekenissen.

Wanneer de pastor vanuit een *verdedigende* attitude de inhoud van de gesprekspartner ontwikkelt, dan krijgt deze laatste weinig kans zijn/haar eigen thema's te ontwikkelen. Ethisch gezien moet er ook onderscheid gemaakt worden tussen het ethisch incorrecte gedrag van een passief en een actief verdedigende pastor.

Uit de tabellen blijkt dat alle hoogste scores van wie actief verdedigt, behoren tot de als ethisch incorrect gemarkeerde eigenschappen in hoofdstukken VI. - IX. De actief verdedigende pastores komen met andere woorden meer agressief op de gesprekspartners toe; wie passief verdedigt, berokkent wellicht eerder schade aan zichzelf. Dit laatste is voor dit onderzoek minder relevant, ethiek wordt hier enkel benaderd als schade die aan de gesprekspartners wordt toegebracht (ondergrens) of wat hen wordt onthouden (tweede ijkpunt).

Vanuit een *passief verdedigende* attitude doet deze pastor tekort aan het anders-zijn van de gesprekspartner omdat zij, tegen hem/haar in, vasthoudt aan de eigen betekenissen, veel afleidt en zichzelf ongepast inbrengt. Zij is beperkend en in dit gesprek stelt deze pastor enorm veel vragen, vooral beperkende en gesloten. Zij legt de gesprekspartner vier keer meer vast dan dat zij haar eigen inbreng toetst.

Ethisch correct gedrag inzake inhoudsontwikkeling in mindere pastorale gesprekken

OPEN ATTITUDE in 5 mindere T's	Gemiddelde	PASSIEF VERDEDIGENDE ATTITUDE (1T)	P03G2	ACTIEF VERDEDIGENDE ATTITUDE (5T's)	Gemiddelde
P gaat in op wat g inhoudelijk brengt	79,49	P schuift eigen thema in het thema g	66,26	G schuift eigen thema in het thema p	48,37
P verbindt met geloof, zinrelaties, levensbeschouwing	49,40	P vraagt door, stelt open vragen	62,21	P schuift eigen thema in het thema g	43,16
P polst naar wat er ontbreekt	34,81	P houdt tegen g in, vast aan eigen betekenissen	59,27	P gaat in op wat g inhoudelijk brengt	37,70
P toetst zijn/haar inbreng	28,67	P stelt concreterende vragen	57,35	P associeert en leidt af, brengt zichzelf ongepast in	27,21
P solidariseert met g en/of met zijn/haar context	28,59	P stelt beperkende vragen	51,17	G volgt p inhoudelijk	26,81
P schuift eigen thema in het thema g	26,26	P associeert en leidt af, brengt zichzelf ongepast in	42,86	P leidt naar feiten of 'denken over'	24,66
P weerspiegelt een gevoel of beeld	25,01	P stelt verbindende vragen	34,55	P doet vaststellingen of overwegingen zonder te toetsen	23,77
P brengt zichzelf in op de maat van g	24,91	P stelt gesloten vragen	27,96	P houdt tegen g in, vast aan eigen betekenissen	22,70
P stelt verbindende vragen	20,01	P stelt zelfonthullende vragen	27,25	P stelt beperkende vragen	19,27
G schuift eigen thema in het thema p	18,59	P stelt zelfonthullende vragen	24,62	G houdt tegen p in, vast aan eigen betekenissen	18,14
P vraagt door, stelt open vragen	17,43	P gaat in op wat g inhoudelijk brengt	23,91	P stelt gesloten vragen	15,13
P stelt concreterende vragen	15,76	P brengt de pastorale relatie als dusdanig ter sprake	19,76	P vraagt door, stelt open vragen	13,29
P stelt vragen die zinrelaties, geloof, levensbeschouwing actualiseren	15,53	P verbindt met geloof, zinrelaties, levensbeschouwing	17,43	G negeert het aandachtspunt van p en volgt zijn/haar eigen spoor	13,22
G volgt p inhoudelijk	11,94	P doet vaststellingen of overwegingen zonder te toetsen	16,92	P stelt verbindende vragen	9,70
P stelt gesloten vragen	11,45	P polst naar wat er ontbreekt	16,41	P stelt vragen die zinrelaties, geloof, levensbeschouwing actualiseren	9,30
P leidt naar feiten of 'denken over'	11,23	P weerspiegelt een gevoel of beeld	6,48	P stelt concreterende vragen	6,75
P brengt de pastorale relatie als dusdanig ter sprake	10,64	P leidt naar feiten of 'denken over'	6,28	P weerspiegelt een gevoel of beeld	6,18
P stelt zelfonthullende vragen	10,33	P gebruikt 'altijd', 'alles', 'niemand', 'iedereen', 'alle'	3,85	P verbindt met geloof, zinrelaties, levensbeschouwing	4,67
P doet vaststellingen of overwegingen zonder te toetsen	9,41	P toetst zijn/haar inbreng	3,85	P stelt zelfonthullende vragen	4,43
G negeert het aandachtspunt van p en volgt zijn/haar eigen spoor	9,23	G schuift eigen thema in het thema p	3,55	P toetst zijn/haar inbreng	3,78
P associeert en leidt af, brengt zichzelf ongepast in	9,22	P solidariseert met g en/of met zijn/haar context	3,24	P polst naar wat er ontbreekt	2,16
P laat zijn/haar eigen inbreng bijstellen	4,74	G houdt tegen p in, vast aan eigen betekenissen	0	P gebruikt 'altijd', 'alles', 'niemand', 'iedereen', 'alle'	1,87
G houdt tegen p in, vast aan eigen betekenissen	4,10	G negeert het aandachtspunt van p en volgt zijn/haar eigen spoor	0	P solidariseert met g en/of met zijn/haar context	1,41
P houdt tegen g in, vast aan eigen betekenissen	4,06	G volgt p inhoudelijk	0	P laat zijn/haar eigen inbreng bijstellen	1,28
P vraagt naar uitzonderingen of veranderingen	2,58	P brengt zichzelf in op de maat van g	0	P brengt zichzelf in op de maat van g	0,84
P stelt beperkende vragen	2,18	P laat zijn/haar eigen inbreng bijstellen	0	P brengt de pastorale relatie als dusdanig ter sprake	0,63
P gebruikt 'altijd', 'alles', 'niemand', 'iedereen', 'alle'	0,12	P vraagt naar uitzonderingen of veranderingen	0	P vraagt naar uitzonderingen of veranderingen	0

Figuur XII.C.2.: Inhoudsontwikkeling in 11 mindere pastorale gesprekken

De vijf pastores die zich *actief verdedigen*, gedragen zich ethisch incorrect wat inhoudsontwikkeling betreft. De ethisch incorrecte gedragingen overheersen in ruime mate de ethisch correcte. Deze pastores redetwisten meer over het thema dan dat ze ingaan op wat de gesprekspartner inhoudelijk brengt. Ze leiden de gesprekspartner af en ongemeen vaak brengen ze zichzelf ongepast in. Door hun overwegingen zomaar te ventileren leggen ze de gesprekspartner zes keer meer vast, dan dat ze hun inbreng toetsen. Daarbij hechten ze sterk aan de betekenissen die zij zelf geven aan wat de gesprekspartners meemaken.

De gesprekspartners ontwikkelen veel weerstand, maar uiteindelijk volgen zij in hoge mate de onderwerpen van de pastor. De vragen die pastores stellen zijn meestal beperkend en gesloten.

Voeg aan dit ethisch incorrect omgaan met de inhoud, de machtspositie die de pastor als hulpverlener en als 'man/vrouw Gods' bekleedt, dan is overduidelijk dat de wijze waarop de pastor zich inzet, beneden de ondergrens 'niet te schaden' ('niet doden') zit.

Ethische criteria voor het bepalen van de ondergrens van ethisch aanvaardbaar gedrag inzake inhoudsontwikkeling in pastorale gesprekken zijn dus: gehakketak over de gespreksinhoud (tegen elkaar inschuiven van gespreksthema's door de pastor en de gesprekspartner) en door de pastor vasthouden aan zijn/haar betekenisgeving over wat er in het leven van de gesprekspartner gebeurt. Ook associaties, vaststellingen en overwegingen zonder deze te toetsen aan de gesprekspartner, en generaliserend woordgebruik van de pastor komen eruit als kenmerkend voor incorrect gedrag. Beperkende en gesloten vragen maken het lijstje compleet. Dit is voorbij de ondergrens, het zijn signalen van incorrect gedrag.

Tweede ethische ijkpunt is het naar behoren vervullen van de taak als pastor. In deze mindere gesprekken vervullen pastores met een *open* attitude hun taak als geestelijke begeleider: in deze vijf transcripten gaan de pastores in hoge mate in op wat de gesprekspartner brengt en verbinden ze dat met zijn/haar geleefde geloof, zin en levensbeschouwing. Zij polsen de gesprekspartner naar wat er in het plaatje ontbreekt. Ze spiegelen de gevoelens van de gesprekspartner en reiken hem/haar een beeld aan om zijn/haar thema te verhelderen. Ze solidariseren met de gesprekspartner en zijn/haar context. In deze als minder ervaren gesprekken, toetsen zij overvloedig en zorgen zij ervoor hun inbreng op de maat van de gesprekspartner te houden. In deze gesprekken halen deze pastores in ruime mate de pastorale relatie naar voren. Dat bewijst hun sterke concentratie op wat zich hier-nu tussen hen en de gesprekspartners afspeelt. Ze stellen open, concretiserende, verbindende, actualiserende, zelfonthullende en naar verandering speurende vragen. Het valt op dat ze hun inbreng laten bijstellen, echter de helft minder dan de vaststellingen die ze doen zonder te toetsen. Dat ziet er allemaal uit als een redelijk goed pastoraal gesprek. Naast een minder goed gesprek (P06G1) zijn dit nochtans gesprekken die door deze vier pastores als minste van de 10 gesprekken geëvalueerd werden. Terugkijkend beseften deze pastores dat het gesprek niet helemaal lekker zat: zij hebben toch geregeld hun eigen thema doorgezet waarbij de gesprekspartner hen is gevolgd, ze hebben voor hun doen veel gesloten vragen gesteld en ze zijn meer met de zaak die ter sprake kwam bezig geweest, dan met de gesprekspartner als persoon. Het besef van deze mindere punten wijst op accurate zelfreflectie van deze pastores.

De pastores die handelen vanuit een *verdedigende* attitude vervullen hun taak niet naar behoren. De pastor met een *passief verdedigende* attitude schuift haar eigen thema in dat van de gesprekspartner en houdt in hoge mate vast aan haar eigen betekenissen. Ze stelt

enorm veel vragen. Ze vraagt door, stelt concretiserende, beperkende, verbindende, gesloten, zelfonthullende en vragen die de woorden van de gesprekspartner verbindt met zijn geleefde geloof, zin en levensbeschouwing. Ze brengt zichzelf ongepast in en doet vaststellingen zonder te toetsen. Ze laat zich ook niet bijstellen. Ze geraakt niet echt op de maat van de gesprekspartner. Ze toont wel dat ze haar opdracht kent, maar vanuit de passief verdedigende attitude vervult ze die inadequaat. Gelukkig houdt ze het gesprek kort. In het volgende hoofdstuk (H.XIII.) wordt gedetailleerd ingegaan op dit gesprek.

Vier pastores zijn *actief verdedigend* in hun minste gesprekken. Dat neemt zoveel ruimte in, dat ze hun aandacht niet echt bij de gesprekspartners hebben. Ze stellen weinig vragen, ongeveer even veel beperkende en gesloten, als open. Eigenschappen die wijzen op kwaliteitsvol omgaan met de gespreksthema's van de gesprekspartners worden weinig gepratikeerd. Kortom, vanuit de actief verdedigende attitude vervullen deze pastores in deze minste gesprekken hun taak niet. Ze creëren ook geen atmosfeer waarbinnen gesprekspartners gesteund worden in (gelovige) menswording.

Kwaliteitskenmerken voor ethisch correcte inhoudsontwikkeling komen ook uit deze minste pastorale gesprekken naar voren. Dat zijn: in hoge mate ingaan op de inhoud van gesprekspartners en deze verbinden met zijn/haar geleefde geloof, zingeving en levensbeschouwing. Overvloedig toetsen van hun inbreng garandeert pastores dat zij zichzelf inbrengen op de maat van de gesprekspartner. Het stellen van open, concretiserende, verbindende, actualiserende, zelfonthullende en naar verandering speurende vragen, helpen de gesprekspartner bij het exploreren van zijn/haar eigen thema's. Solidariseren met gesprekspartners en zoeken naar wat er inhoudelijk ontbreekt, helpt hen de gespreksinhoud te ontwikkelen.

Ethisch correct gedrag inzake positionering van pastores in mindere pastorale gesprekken

Eerste ijkpunt is weer de ondergrens niet te schaden. Pastores die opereren vanuit een *open* attitude geven ook in deze minste gesprekken echt voorrang aan de gesprekspartner, al beperken ze die veelvuldig. Er is weinig weerstand tussen hen beide en omgekeerde posities komen niet zoveel voor. Ze spannen ook niet samen tegen derden. Het valt wel op dat er weinig echte gezamenlijkheid wordt opgebouwd, pastor en gesprekspartner zitten niet echt op elkaars golflengte. De ondergrens qua positionering is wel gehaald: de pastor schaadt niet.

Vanuit een *verdedigende* attitude wordt deze ondergrens niet gehaald. Pastores kunnen de gesprekspartners schaden door zich vanuit hun machtspositie tegenover hen te plaatsen (passief verdedigend) of door de gesprekspartners te beperken, zich tegenover hen te positioneren, de gesprekspartners toe te laten hen inhoudelijk te dienen, en door met hen samen te spannen tegen derden (actief verdedigend).

Ethische criteria voor het bepalen van de ondergrens van ethisch aanvaardbaar gedrag betreffende positionering in pastorale gesprekken zijn: de weerstand die ontstaat tussen de pastor en de gesprekspartner, samenspannen met de gesprekspartner tegen anderen en de gesprekspartner met de pastor laten meepraten. Dergelijk gedrag is incorrect.

Tweede ijkpunt voor ethisch correct pastoraal gedrag is het volbrengen van de pastorale taak. Vanuit een *open* attitude geven pastores echt voorrang, al beperken ze de gesprekspartner voor de helft. Ze bouwen weinig gezamenlijkheid op, nodig voor betekenisconstructie en -overdracht. Ze supporteren voor gesprekspartners en houden hen nu en dan aan wat die zelf als goed ervaren. Naast elkaar praten komt wel voor, maar niet overwegend. Deze pastores positioneren zich beperkt professioneel.

Een *verdedigende* attitude maakt religieuze en levensbeschouwelijke begeleiding onmogelijk. Vanuit deze houding volbrengen deze pastores hun taak niet.

Vanuit *passieve verdediging* beperkt de pastor de gesprekspartner meer dan dat hij/zij hem voorrang geeft. Gezamenlijke betekenissen kunnen niet ontstaan, er wordt te veel naast elkaar gepraat. De weerstand tussen hen beide maakt afstemming op elkaar trouwens onmogelijk.

Ethisch correct gedrag inzake positionering van pastores in mindere pastorale gesprekken

OPEN ATTITUDE in 5 mindere T's	Gemiddelde	PASSIEF VERDEDIGENDE ATTITUDE (1T)	P03G2	ACTIEF VERDEDIGENDE ATTITUDE (5T's)	Gemiddelde
P geeft g echt voorrang	86,18	P beperkt g en g gaat dan voor	69,81	P beperkt g en g gaat dan voor	86,42
P beperkt g en g gaat dan voor	46,26	P en g praten naast elkaar	66,77	P geeft g echt voorrang	45,30
P en g bouwen gezamenlijkheid op	15,18	P geeft g echt voorrang	50,56	P en g staan tegenover elkaar, er is weerstand	31,34
P en g praten naast elkaar	12,38	P en g staan tegenover elkaar, er is weerstand	6,79	Omgekeerde posities, g dient p	25,76
P staat achter g	11,77	Omgekeerde posities, g dient p	0	P en g praten naast elkaar	22,06
P en g staan tegenover elkaar, er is weerstand	10,45	P en g samen tegen/over' anderen	0	P en g samen tegen/over' anderen	11,03
Omgekeerde posities, g dient p	6,67	P en g bouwen gezamenlijkheid op	0	P en g bouwen gezamenlijkheid op	4,10
P houdt g aan wat hij/zij inbrengt	1,99	P houdt g aan wat hij/zij inbrengt	0	P houdt g aan wat hij/zij inbrengt	1,63
P en g samen tegen/over' anderen	0,12	P staat achter g	0	P staat achter g	0,44

Figuur XII.C.3.: Positionering in 11 mindere pastorale gesprekken

Actief verdedigen door de pastor, beperkt de gesprekspartner dubbel zoveel dan dat hem/haar echt voorrang wordt verleend. De pastor staat vaak tegenover de gesprekspartner, er is veel weerstand tussen beide. De gesprekspartner dient het betoog van de pastor. Beide sluiten ook geregeld bondjes tegen anderen. Van gezamenlijke betekenissen opbouwen, is amper sprake. De pastor houdt de gesprekspartner nu en dan wel aan zijn/haar woord, en hij/zij staat achter de gesprekspartner, maar of dat in dergelijke atmosfeer bevorderlijk is, valt te betwijfelen.

Criterium om de taak als pastor ethisch correct te vervullen, is het innemen van de tweede plaats: de gesprekspartner absoluut voorrang verlenen. Maar dat is niet genoeg. Om tot betekenisconstructie en -overdracht te komen, is het nodig gezamenlijkheid op te bouwen. Achter de gesprekspartner staan en hem/haar houden aan zijn/haar woord, zijn bijkomende posities van echte vakkundigheid. Hoe pastores zoiets voor elkaar krijgen, blijkt uit de gespreksvaardigheden die hij/zij tonen.

Gespreksvaardigheden in mindere pastorale gesprekken, wijzend op ethisch correct gedrag

Door welke gespreks'vaardigheden' berokkenen pastores schade in deze effectief mindere en minste pastorale gesprekken? In de vijf gesprekken vanuit een *open* attitude wordt weinig schade toegebracht. De pastores zijn niet helemaal alert, ze gaan al eens voorbij aan de inhoud van de gesprekspartner en hechten aan die van henzelf, maar de gesprekspartner actief beperken en tegenwerken, komt weinig voor. Ze sluiten drie keer meer aan bij wat de gesprekspartner brengt, dan dat ze hechten aan hun eigen inhoud. Opmerkelijk is dat ze verbaal veel volgen.

In een *verdedigende* attitude overwegen de beperkende gespreks'vaardigheden', al zijn die verschillend voor passieve en actieve verdediging. *Passieve* verdediging doet de pastor letterlijk stilvallen. Ze blijft zich op de gesprekspartner betrekken door hem direct aan te spreken, maar krijgt geen gevoelscontact: ze blijft onaangedaan. Ze beperkt de gesprekspartner, houdt het niet bij hem uit, onthoudt erkenning en hecht aan wat ze zelf inbrengt. Zo gaat ze voorbij aan het thema van de gesprekspartner. Pas in tweede instantie gaat er van de pastor actie uit. Zij legt de situatie uit, instrumentaliseert anderen en brengt zich ongepast in. Ze doet ook vastleggende uitspraken zonder deze te toetsen. Ze biedt oplossingen aan zonder dat er een hulpvraag is gesteld, en ze minimaliseert.

Gespreksvaardigheden die pastores tonen in effectief mindere pastorale gesprekken, wijzend op ethisch correct gedrag wijzen.

OPEN ATTITUDE in 5 mindere T's	Gemiddelde	PASSIEF VERDEGIGENDE ATTITUDE (1T)	P03G2	ACTIEF VERDEGIGENDE ATTITUDE (5T's)	Gemiddelde
Aannemen, aansluiten bij wat g zegt	46,29	Direct aanspreken	82,47	G beperken	52,72
Invetten van verbodingskracht	35,86	Stiltes toelaten	79,53	Voorbijaan aan de inhoud van g	51,86
Verbaal volgen	34,61	Zich onaangedaan tonen	60,70	Hechten aan eigen inhoud	48,60
Toevoegen, aannemen en toevoegen	32,74	G beperken	49,85	Een ongepaste inbreng doen of irrelevante informatie geven	45,21
Op (relationeel) betekenisniveau brengen	32,42	Niet uithouden	37,69	Erkenning onthouden	43,41
Erkenning geven	30,72	Erkenning onthouden	34,04	De grip kwijt zijn, inhoudelijk of qua regie	38,37
Het tegendeel, ontbrekende deel naar voren brengen	28,15	Concretiseren	32,02	Zich onaangedaan tonen	33,75
Concretiseren	27,92	Hechten aan eigen inhoud	30,6	Invullen	31,73
Direct aanspreken	26,16	Voorbijaan aan de inhoud van g	29,58	Verbaal volgen	26,86
Hardop denken	24,12	Het tegendeel, ontbrekende deel naar voren brengen	24,01	Aannemen, aansluiten bij wat g zegt	22,84
Een thema selecteren, samenvatten en aanhouden	22,10	De situatie uitleggen	19,66	Minimaliseren	21,80
Meerzijdige partijdigheid of perspectief tonen	21,76	Derden instrumentaliseren	19,66	Eén spoor aanhouden	19,78
Steunen en stimuleren	21,28	Een ongepaste inbreng doen of irrelevante informatie geven	19,66	Berispen of ter verantwoording roepen	17,40
Interpreteren en toetsen	16,36	Oplossingen aanbieden zonder te exploreren	19,66	Vastleggende uitspraken doen zonder toetsen	15,74
Voorbijaan aan de inhoud van g	15,91	Vastleggende uitspraken doen zonder toetsen	19,66	Het gesprek ongericht gaande houden	13,72
Symboliseren, ritualiseren, voorgaan in gebed	15,85	Invetten van verbodingskracht	19,66	G intrapsychisch labelen	13,33
Een gevoelsreflectie aanreiken	15,56	Minimaliseren	16,21	Invetten van verbodingskracht	12,82
Hechten aan eigen inhoud	15,10	Aannemen, aansluiten bij wat g zegt	16,11	Concretiseren	12,63
Terugkoppelen, structureren, kanaliseren	14,33	Eén spoor aanhouden	13,27	Direct aanspreken	12,61
Erkenning onthouden	13,90	Interpreteren en toetsen	13,27	Derden instrumentaliseren	12,60
Stiltes toelaten	13,05	Gericht afronden gesprek	12,36	Een thema selecteren, samenvatten en aanhouden	10,96
G beperken	12,46	Erkenning geven	4,96	Niet uithouden	10,87
Het gesprek ongericht gaande houden	10,84	Symboliseren, ritualiseren, voorgaan in gebed	3,95	De situatie uitleggen	10,83
Informatie geven	10,57	Parafrazen van inhoud	2,53	Op (relationeel) betekenisniveau brengen	10,48
De grip kwijt zijn, inhoudelijk of qua regie	10,53	Hardop denken	2,43	Erkenning geven	10,12
Een ongepaste inbreng doen of irrelevante informatie geven	6,86	Berispen of ter verantwoording roepen	2,13	Interpreteren en toetsen	9,43
Zich onaangedaan tonen	6,81	De grip kwijt zijn, inhoudelijk of qua regie	0	Hardop denken	8,62
Gericht afronden gesprek	6,16	G intrapsychisch labelen	0	Gericht afronden gesprek	8,22
Eén spoor aanhouden	5,99	Geïrriteerd reageren	0	Terugkoppelen, structureren, kanaliseren	8,09
Niet uithouden	5,88	Het gesprek ongericht gaande houden	0	Het tegendeel, ontbrekende deel naar voren brengen	7,95
Confronteren	5,74	Invullen	0	Richtlijnen geven	7,30
Positief heretiketteren	5,11	Richtlijnen geven	0	Toevoegen, aannemen en toevoegen	7,06
Parafrazen van inhoud	4,52	Confronteren	0	Een gevoelsreflectie aanreiken	5,95
Vastleggende uitspraken doen zonder toetsen	4,49	Een gevoelsreflectie aanreiken	0	Humor	5,65
Invullen	4,20	Een thema selecteren, samenvatten en aanhouden	0	Geïrriteerd reageren	5,15
De situatie uitleggen	4,08	Humor	0	Parafrazen van inhoud	4,79
Nuancerende empathie	3,76	Informatie geven	0	Oplossingen aanbieden zonder te exploreren	3,35
Derden instrumentaliseren	3,37	Meerzijdige partijdigheid of perspectief tonen	0	Meerzijdige partijdigheid of perspectief tonen	2,72
Religieus interpreteren	2,90	Nuancerende empathie	0	Steunen en stimuleren	2,39
Humor	2,04	Op (relationeel) betekenisniveau brengen	0	Confronteren	2,13
Oplossingen aanbieden zonder te exploreren	1,23	Positief heretiketteren	0	Stiltes toelaten	2,00
Minimaliseren	0,89	Religieus interpreteren	0	Informatie geven	1,19
Berispen of ter verantwoording roepen	0,44	Steunen en stimuleren	0	Religieus interpreteren	1,10
Geïrriteerd reageren	0,28	Terugkoppelen, structureren, kanaliseren	0	Positief heretiketteren	0,87
Richtlijnen geven	0,17	Toevoegen, aannemen en toevoegen	0	Nuancerende empathie	0
G intrapsychisch labelen	0,14	Verbaal volgen	0	Symboliseren, ritualiseren, voorgaan in gebed	0

Figuur XII.C.4.: Gespreksvaardigheden in 11 mindere pastorale gesprekken

In *actieve verdediging* zijn pastores ethisch niet correct. Ze gaan niet alleen voorbij aan de gespreksinhoud van de gesprekspartner, ze beperken die in hoge mate. Ze brengen zichzelf voortdurend ongepast in of geven irrelevante informatie, daarbij sterk hechtend aan hun eigen mening. Ze onthouden erkenning. Dat kan niet anders, want ze zijn de grip op de situatie kwijt en kunnen daardoor niet met de gesprekspartner meevoelen. Ze tonen zich dus onaangedaan en vullen voor de gesprekspartner in.

In grote mate minimaliseren ze wat de gesprekspartner meemaakt en ze berispen hem/haar of roepen ter verantwoording. Ze doen vastleggende uitspraken zonder te toetsen en labelen de binnenkant van de gesprekspartner. Derden worden geïnstrumentaliseerd en aan de gesprekspartner wordt uitgelegd hoe het met hem/haar zit. Deze pastores zijn bovendien soms geïrriteerd, geven ook nog richtlijnen en oplossingen zonder de vraag te exploreren.

Gedurende deze minste gesprekken, maken deze pastores duidelijk misbruik van hun macht in de pastorale relatie. Zo stellen ze zich in hoge mate boven de gesprekspartner. Probleem is dat ze zich daar weinig bewust van zijn. Daar kom ik in het volgende hoofdstuk op terug.

Ethische criteria om de ondergrens van aanvaardbare inzet van pastorale vaardigheden te bepalen, zijn: beperkend omgaan met de gesprekspartner, irrelevante informatie geven en als pastor ongepaste inbreng doen, hechten aan de eigen inhoud, invullen, minimaliseren, berispen of ter verantwoording roepen, de binnenkant van de gesprekspartner labelen, derden instrumentaliseren, de situatie uitleggen, richtlijnen geven en oplossingen aanbieden zonder vraag. Onaangedaan zijn is in eerste instantie een signaal van gebrekkig contact. Het effect ervan toont zich in tweede instantie: doordat de pastor geen gevoelscontact krijgt, gaat hij/zij de mist in. Bij een pastor met een actief verdedigende stijl heeft dat zwaardere gevolgen voor de gesprekspartner, dan voor een passief verdedigende. Wat de pastor zelf aan stress overhoudt, was geen onderzoeksvraag.

Vervult de pastor in deze mindere en minste gesprekken zijn/haar taak? Dat is het tweede ethische ijkpunt. Bij een *open* attitude is het antwoord positief. Pastores nemen aan wat de gesprekspartner zegt en sluiten daarbij aan, ze zetten hun verbeeldingskracht in en brengen de gespreksinhoud op relationeel betekenisniveau. Door herhaaldelijk klanken en woorden toe te voegen, aan te nemen wat de gesprekspartner brengt en daaraan weer wat toe te voegen, zorgen ze in hoge mate voor betekenisoverdracht. Vanuit hun open attitude brengen ze het tegendeel en ontbrekende deel naar voren, ze concretiseren, geven overvloedig erkenning en ze zijn meerzijdig partijdig of tonen een meerzijdig perspectief. Ze steunen en stimuleren de gesprekspartner, en ze geven inzage in hun denken door dat hardop te doen. Ze houden de regie in handen door thema's te selecteren, samen te vatten en bij dat thema te blijven, door terug te koppelen, te structureren en te kanaliseren, en door nu en dan te parafaseren. Ze reiken gevoelsreflecties aan en wanneer ze interpreteren, dan toetsen ze dat. Door zo dicht bij de gesprekspartner te blijven, kunnen ze ook confronteren. Of dit echt op de maat van de gesprekspartner is, blijft een vraag want ze hechten nogal aan hun eigen inhoud. Er is humor in het gesprek, open vrije humor. De pastores heretiketteren soms wat de gesprekspartner brengt. Ze doen dit zowel in de richting van een religieus als van een meer positief kader. Conclusie: hun opdracht is ook in deze mindere gesprekken geslaagd.

In de minste gesprekken vanuit een *verdedigende* houding komt de taak van pastores in het gedrang. Er is geen gevoelscontact met de gesprekspartner waardoor de vaardigheden die nodig zijn om betekenissen te verhelderen en over te dragen — aannemen wat de gesprekspartner zegt en daaraan toevoegen — onvoldoende worden gepratikeerd. De pastor die

passief defensief is, slaagt er nog in om aan te sluiten bij de concrete realiteit van de gesprekspartner. Ook in de actieve verdediging blijven pastores de gesprekspartners direct aanspreken. Hoewel dit in goede gesprekken een eigenschap van professioneel en ethisch correct gedrag is, kan het vanuit een actief defensieve attitude opdringerig overkomen.

Het spreekt vanzelf dat in gesprekken zonder aansluiting, de verbeeldingskracht en alle andere creatieve gespreksvaardigheden weinig voorkomen. Alleen humor houdt stand in deze gesprekken vanuit een actief defensieve houding. Hier gaat het om cynische humor. Een verdedigende attitude brengt beperkende gespreks'vaardigheden' voort die de taak van de pastor onmogelijk maken.

Noodzakelijke voorwaarde om de pastorale taak te vervullen is met de gesprekspartner gevoelscontact maken en behouden. Criteria voor vaardigheden zijn: aannemen, aansluiten bij wat de gesprekspartner brengt, inzetten van verbeeldingskracht, gepast toevoegen aan zijn/haar inbreng, op relationeel betekenisniveau kunnen brengen, het tegendeel of ontbrekende deel zoeken, concretiseren, erkenning geven, meerzijdige partijdigheid en perspectief aanbieden, steunen en stimuleren en hardop denken. Belangrijk is de regie in handen te houden zodat de gesprekspartner de inhoud kan exploreren. Daartoe zijn vaardigheden in themaselectie, samenvatten en vasthouden van een thema vereist, evenals terugkoppelen, structureren en kanaliseren. Gevoelens reflecteren en parafraseren dragen bij aan de transparantie van de pastor. Voldoende contact biedt zonodig ruimte voor confronteren. Ook andere nuancerende vaardigheden zijn indicatief voor ethisch correct pastoraal gedrag: positief en religieus heretiketteren en nuancerende empathie. Informatie moet zo helder en adequaat mogelijk overgedragen worden.

Een ethisch correcte attitude, getoond in mindere pastorale gesprekken

In deze derde paragraaf werd het onderscheid tussen een open en verdedigende attitude ontrafeld. Samenvattend som ik de criteria op waaraan beide te onderscheiden zijn.

Ethisch incorrecte pastorale attitude en gedrag hebben als criteria: op zichzelf betrokken zijn en zijn/haar taalmacht onzorgvuldig gebruiken. Anderen vastzetten in een beeld, de tegenstem van de gesprekspartner niet horen en 'vergeten' dat het gesprek als pastor gevoerd wordt. Als pastor niet meer transparant zijn en een verborgen agenda voeren, horen daarbij. Doen pastores uitspraken die de ander bepalen, komen daarbij hun vooroordelen aan het licht en geloven zij de gesprekspartner niet, dan zijn dit tekens van een actief verdedigende attitude. In dergelijke verdedigende attitude is de kans reëel dat pastores vanuit hun machtspositie schade berokkenen aan gesprekspartners.

Criteria van ethisch kwaliteitsvolle pastorale attitude zijn: een hoge mate van beschikbaarheid voor gesprekspartners en verbindend aanwezig zijn. Bewustzijn van de eigen pastorale specificiteit, de eigen machtspositie en verantwoordelijkheid is ook kenmerkend voor kwalitatieve gespreksvoering. Ook veiligheid bieden, hier-nu gericht zijn, mededogen, geduld en geraakt-zijn tonen, zijn tekens van vakkundig en ethisch correct gedrag. Er niet aan tillen wat er bij de gesprekspartner nog allemaal schort, waardering uiten en hoop, geloof en vertrouwen uitspreken, wijzen ook op ethisch correct en professioneel pastoraat.

Een ethisch correctie attitude getoond in mindere pastorale gesprekken

OPEN ATTITUDE in 5 mindere T's	Gemiddelde	PASSIEF VERDEDIGENDE-ATTITUDE (1T)	P03G2	ACTIEF VERDEDIGENDE ATTITUDE (5T's)	Gemiddelde
P is beschikbaar voor g	67,01	P is hier-nu gericht	61,50	P is op zichzelf betrokken	56,81
P toont een verbindende attitude	57,28	P is op zichzelf betrokken	60,69	P hanteert zijn/haar taalmacht onzorgvuldig	55,73
P toont bewustzijn van zijn/haar pastorale specificiteit	54,11	P zet g of anderen vast in een beeld	59,57	Het pastor-zijn van p doet er niet toe	43,82
P biedt veiligheid	51,58	P hanteert zijn/haar taalmacht onzorgvuldig	56,74	P hoort de tegenstem van g niet	31,33
P laat g zijn/haar eigen verantwoordelijkheid	45,65	P hanteert een verborgen agenda	50,35	P zet g of anderen vast in een beeld	28,62
P toont bewustzijn van zijn/haar machtspositie	38,77	P hoort de tegenstem van g niet	36,37	P toont bewustzijn van zijn/haar pastorale specificiteit	25,64
P toont mededogen, geduld, is geraakt	37,16	P toont een verbindende attitude	21,99	P heeft vooroordelen	22,98
P is hier-nu gericht	33,26	P biedt veiligheid	20,97	P hanteert een verborgen agenda	19,95
P is op zichzelf betrokken	24,09	P is beschikbaar voor g	20,97	P biedt veiligheid	19,48
P uit waardering voor g en voor derden	17,96	P laat g zijn/haar eigen verantwoordelijkheid	20,97	P geloof g niet	17,04
P tilt niet aan wat er schort bij g	17,73	P toont bewustzijn van zijn/haar machtspositie	20,97	P toont een verbindende attitude	15,35
P spreekt hoop, geloof, vrouwen uit	13,92	P toont mededogen, geduld, is geraakt	20,97	P doet uitspraken die g bepalen	15,27
P hoort de tegenstem van g niet	12,29	P toont bewustzijn van zijn/haar pastorale specificiteit	16,62	P is beschikbaar voor g	9,18
P hanteert zijn/haar taalmacht onzorgvuldig	8,03	P tilt niet aan wat er schort bij g	8,51	P laat g zijn/haar eigen verantwoordelijkheid	7,34
Het pastor-zijn van p doet er niet toe	7,33	P heeft vooroordelen	2,33	P is hier-nu gericht	5,76
P hanteert een verborgen agenda	1,77	Het pastor-zijn van p doet er niet toe	0	P uit waardering voor g en voor derden	5,24
P heeft vooroordelen	1,26	P geloof g niet	0	P toont bewustzijn van zijn/haar machtspositie	2,22
P zet g of anderen vast in een beeld	1,23	P doet uitspraken die g bepalen	0	P toont mededogen, geduld, is geraakt	2,13
P geloof g niet	1,19	P uit waardering voor g en voor derden	0	P tilt niet aan wat er schort bij g	1,83
P doet uitspraken die g bepalen	0	P spreekt hoop, geloof, vrouwen uit	0	P spreekt hoop, geloof, vrouwen uit	1

Figuur XII.C.5.: Pastorale attitude in 11 mindere pastorale gesprekken

